

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».

Серія: «Юридичні науки»

INTERNATIONAL SCIENTIFIC
JOURNAL «INTERNAUKA».

Series: «Juridical sciences»

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ
ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА».

Серия: «Юридические науки»

№ 5(5) / 2017

**МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
«ІНТЕРНАУКА».**

Серія: «Юридичні науки»

**МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
«ИНТЕРНАУКА».**

Серия: «Юридические науки»

**INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
«INTERNAUKA».**

Series: «Juridical sciences»

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

*Свідоцтво
про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
КВ № 22442-12342Р*

№ 5(5)

Київ 2017

ББК 67
УДК 34
М-43

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

Видання включене у Перелік наукових фахових видань України,
відповідно до Наказу Міністерства освіти і науки України
№ 693 від 10 травня 2017 року.

Рекомендовано до друку
Вченою радою Київського кооперативного інституту бізнесу і права.
Протокол № 11 від 30 листопада 2017 року.

Засновники:

1. Київський кооперативний інститут бізнесу та права.
2. Приватна установа «Науково-дослідний інститут публічного права».
3. Громадська організація «Міжнародна академія освіти і науки».
4. Товариство з обмеженою відповідальністю «Фінансова Рада України».

У журналі опубліковані наукові статті з актуальних проблем юридичної науки.

Для наукових працівників, викладачів, студентів юридичних спеціальностей, працівників державних установ, юридичних компаній, судів, правоохоронних органів й інших зацікавлених осіб.

Матеріали публікуються мовою оригіналу в авторській редакції.

Редакція не завжди поділяє думки і погляди автора. Відповідальність за достовірність фактів, імен, географічних назв, цитат, цифр та інших відомостей несуть автори публікацій.

У відповідності із Законом України «Про авторське право і суміжні права», при використанні наукових ідей і матеріалів цієї збірки, посилання на авторів та видання є обов'язковими.

© Автори статей, 2017

© Міжнародний науковий журнал «Інтернаука».
Серія: «Юридичні науки», 2017

Журнал зареєстровано в міжнародних каталогах наукових видань та наукометричних базах даних: РИНЦ; Open Academic Journals Index; ResearchBib; Scientific Indexing Services; Turkish Education Index; Electronic Journals Library; Staats- und Universitätsbibliothek Hamburg Carl von Ossietzky; RePEc; InfoBase Index; International Institute of Organized Research; CiteFactor; Open J-Gate, Cosmos Impact Factor.

ISSN 2520-2308 = Internauka. Seria: Ūridičeskie nauki (Kiev)/Meždunarodnyj naučnyj žurnal "Internauka". Seria: Ūridičeskie nauki

Редакційна колегія

Головний редактор: **Омельчук Василь Андрійович** — доктор юридичних наук, професор (Київ, Україна)
Заступник головного редактора: **Курило Володимир Іванович** — доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України (Київ, Україна)

Відповідальний редактор: **Мушенко Віктор Васильович** — кандидат юридичних наук, доцент (Київ, Україна)

Члени редакційної колегії

Член редакційної колегії: **Арістова Ірина Василівна** — доктор юридичних наук, професор (Суми, Україна)
Член редакційної колегії: **Бондаренко Ігор Іванович** — доктор юридичних наук, професор (Братислава, Словачька Республіка)

Член редакційної колегії: **Галуцько Валентин Васильович** — доктор юридичних наук, професор, (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Гиренко Інна Володимирівна** — доктор юридичних наук, доцент (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Глушков Валерій Олександрович** — доктор юридичних наук, професор, (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Головко Олександр Миколайович** — доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України (Харків, Україна)

Член редакційної колегії: **Грохольський Володимир Людвигович** — доктор юридичних наук, професор (Одеса, Україна)

Член редакційної колегії: **Єлісєєв В'ячеслав Сергійович** — доктор юридичних наук, доцент (Москва, Російська Федерація)

Член редакційної колегії: **Калюжний Ростислав Андрійович** — доктор юридичних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Кіндюк Борис Володимирович** — доктор юридичних наук, доктор географічних наук, професор (Тернопіль, Україна)

Член редакційної колегії: **Клемпарський Микола Миколайович** — доктор юридичних наук, професор (Кривий Ріг, Україна)

Член редакційної колегії: **Макарова Тамара Іванівна** — доктор юридичних наук, професор (Мінськ, Республіка Білорусь)

Член редакційної колегії: **Мельничук Ольга Федорівна** — доктор юридичних наук, доцент (Вінниця, Україна)

Член редакційної колегії: **Овчарук Сергій Станіславович** — доктор юридичних наук (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Остапенко Олексій Іванович** — доктор юридичних наук, професор (Львів, Україна)

Член редакційної колегії: **Пивовар Юрій Ігорович** — доктор філософії в галузі права, доцент (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Позняков Спартак Петрович** — доктор юридичних наук, доцент (Ірпінь, Україна)

Член редакційної колегії: **Світличний Олександр Петрович** — доктор юридичних наук, доцент (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Сидор Вікторія Дмитрівна** — доктор юридичних наук, професор (Чернівці, Україна)

Член редакційної колегії: **Таранова Тетяна Сергіївна** — доктор юридичних наук, професор (Мінськ, Республіка Білорусь)

Член редакційної колегії: **Самохін Анатолій Вікторович** — доктор медичних наук, професор, Заслужений лікар України (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Олійник Анатолій Юхимович** — кандидат юридичних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Панталієнко Петро Васильович** — кандидат юридичних наук, Заслужений юрист України, суддя Верховного суду України у відставці (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Хіміч Ольга Миколаївна** — кандидат юридичних наук (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Легенький Микола Іванович** — кандидат педагогічних наук, доцент (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Лоредана Джані Агуїре** — доктор права, професор (Італійська Республіка)

Член редакційної колегії: **Лоренцмайєр Штефан** — доктор юридичних наук, професор (Аугсбург, Федеративна Республіка Німеччина)

Член редакційної колегії: **Фунта Растіслав** — кандидат юридичних наук, доцент (Сладковічово, Словачька Республіка)

№ 5(5)

2017
грудень

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».
СЕРІЯ: «ЮРИДИЧНІ НАУКИ»
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL «INTERNAUKA».
SERIES: «JURIDICAL SCIENCES»
МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА».
СЕРИЯ: «ЮРИДИЧЕСКИЕ НАУКИ»

ЗМІСТ

CONTENTS

СОДЕРЖАНИЕ

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО, ФІНАНСОВЕ ПРАВО, ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

- Гиренко Інна Володимирівна, Тарнавська Ірина Ярославівна**
ЩОДО ДЕЯКИХ ПИТАНЬ ЗАХИСТУ ПРАВ МЕДИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ В УМОВАХ
РЕФОРМУВАННЯ ГАЛУЗІ..... 6
- Пахомова Анна Олександрівна**
ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ПЕРЕДУМОВИ ТРАНСФОРМАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ АГРАРНОЇ
НАУКИ 11
- Стецюк Сергій Петрович**
ФУНКЦІЇ ЮРИДИЧНОЇ СЛУЖБИ МІНІСТЕРСТВА ОБОРОНИ УКРАЇНИ: ПОНЯТТЯ
ТА КЛАСИФІКАЦІЯ..... 15

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО, ПРАВО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

- Ryvovar Yuriy, Radzivill Olexandr, Rozum Igor**
THE ROLE AND SIGNIFICANCE OF THE REGIONAL EUROPEAN ORGANIZATIONS IN THE
PROCESS OF HUMANIZATION OF NATIONAL PUBLIC POLICY: LEGAL ANALYSIS 22

ФІНАНСОВЕ ПРАВО

- Мушенко Віктор Васильович**
ФОРМУВАННЯ ОСНОВНИХ ПРИНЦИПІВ ДЕРЖАВНОЇ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ... 30

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

- Музика Тетяна Олександрівна**
ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА ВИЗНАННЯ ДОГОВОРУ ДОВІЧНОГО УТРИМАННЯ (ДОГЛЯДУ)
ДІЙСНИМ 35

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

- Піх Юлія Андріївна**
СПІВВІДНОШЕННЯ СВІТСЬКОГО ТА РЕЛІГІЙНОГО В ІУДЕЙСЬКОМУ ПРАВІ..... 41

Гиренко Інна Володимирівна

*доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства
Національний університет біоресурсів і природокористування України*

Гиренко Інна Владимировна

*доктор юридических наук, доцент,
професор кафедры международного права и сравнительного правоведения
Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины*

Gyrenko Iryna

*Doctor of Science of Law, Associate Professor,
Professor of the Department of International Law and Comparative Law
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine*

Тарнавська Ірина Ярославівна

*аспірант
Національного університету біоресурсів і природокористування України*

Тарнавская Ирина Ярославовна

*аспірант
Национального университета биоресурсов и природопользования Украины*

Tarnavska Iryna

*Graduate Student of the
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine*

ЩОДО ДЕЯКИХ ПИТАНЬ ЗАХИСТУ ПРАВ МЕДИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ ГАЛУЗІ

ОТНОСИТЕЛЬНО НЕКОТОРЫХ ВОПРОСОВ ЗАЩИТЫ ПРАВ МЕДИЦИНСКИХ РАБОТНИКОВ В УСЛОВИЯХ РЕФОРМИРОВАНИЯ ОТРАСЛИ

REGARDING SOME ISSUES OF PROTECTION OF MEDICAL OFFICERS' RIGHTS IN CONDITIONS OF REFORM OF SECTOR

Анотація. Стаття присвячена визначенню та науковому аналізу проблем захисту прав медичних працівників в умовах реформування медичної галузі.

У статті розглянуто питання дисбалансу між захистом прав лікаря і пацієнта. Сьогодні досить поширені юридичні послуги щодо захисту прав пацієнтів і майже зовсім не захищаються права медичних працівників. Висловлюється думка, що з погляду досягнення мети законодавчого регулювання і застосування правил юридичної техніки, доречним видається внесення змін до Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я», які б забезпечили комплексне вирішення питання визначення правового статусу пацієнта і медичного працівника.

У статті піднімається питання ролі медичних працівників в умовах реформи системи охорони здоров'я, переваги і ризику впровадження міжнародних клінічних протоколів.

Які права медичних працівників найчастіше порушуються і як їх захистити?

Ключові слова: захист прав, медичні працівники, законодавство України у галузі охорони здоров'я, реформи системи охорони здоров'я.

Аннотация. Статья посвящена определению и научному анализу проблем защиты прав медицинских работников в условиях реформирования медицинской отрасли Украины. В статье рассмотрен вопрос дисбаланса между защитой прав врача и пациента. Сегодня достаточно распространены юридические услуги по защите прав пациентов и почти не защищаются права медицинских работников. Высказывается мнение, что с точки зрения достижения цели законодательного регулирования и применения правил юридической техники, уместным представляется внесение изменений в Закон Украины «Основы законодательства Украины об охране здоровья», которые бы обеспечили комплексное решение вопроса определения правового статуса пациента и медицинского работника.

В статье поднимается вопрос о роли медицинских работников в условиях реформы системы здравоохранения, преимуществ и риски внедрения международных клинических протоколов.

Какие права медицинских работников чаще всего нарушаются и как их защитить?

Ключевые слова: защита прав, медицинские работники, законодательство Украины в области здравоохранения, реформы системы здравоохранения.

Summary. The article is devoted to the definition and scientific analysis of the problems of the protection of the rights of medical officers in the conditions of reforming the medical sector. The article deals with the imbalance between the protection of the rights of the doctor and the patient. Today, legal services are very common in protecting the rights of patients, and the rights of health officers are almost never protected. It is suggested that from the point of view of achieving the goal of legislative regulation and the application of the rules of legal technique, amendments to the Law of Ukraine «Fundamentals of Ukrainian Health Care Law» would be appropriate to provide a comprehensive solution to the question of determining the right status of a patient and a health officers.

The article raises the question of the role of health workers in the context of health care reform, the benefits and risks of implementing international clinical protocols.

What are the health care workers' rights most often violated and how to protect them?

Key words: protection of the rights, medical workers, medical officers, Ukrainian legislation in the field of health protection, healthcare reform.

Постановка проблеми. Законом України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» встановлено основні правові механізми, соціальні та економічні засади забезпечення прав громадян на охорону здоров'я та медичну допомогу. Цей закон був прийнятий у 1992 році та наразі є актуальною поточною реакцією від 06.11.2017 р. [1] Необхідність реформування медичної галузі назріла в українському суспільстві вже давно, суспільство чекає медичної реформи.

На сучасному етапі розвитку держави надзвичайної актуальності набуває проблема правового регулювання відносин у сфері охорони здоров'я, приведення законодавства України про охорону здоров'я у відповідність до загальноєвропейських стандартів.

В рамках реформи системи охорони здоров'я в Україні, неможливо оминати увагою захист прав медичних працівників і закладів охорони здоров'я.

Аналіз останніх досліджень. Дослідженням проблематики захисту прав медичних працівників в умовах реформи медичної галузі в Україні займалися Р. Ю. Гревцова, А. В. Степаненко, Т. О. Дяченко, С. Г. Стеценко, С. Б. Булеца, І. Я. Сенюта, І. А. Голованова та інші науковці.

На думку І. А. Голованова права медичних працівників треба розглядати неподільно з питанням дотри-

мання прав пацієнтів. Медики за своїм статусом мають стояти на сторожі здоров'я пацієнтів, але саме вони опиняються беззахисними і потребують юридичних механізмів, які б забезпечували їм відповідні права після щоденного стикання із людською бідною [4]. Тому питання правового захисту медичних працівників зараз звучить особливо актуально. Професійна діяльність медичних працівників в Україні регламентується чітко окресленим правовим полем, яке сформовано положеннями Цивільного кодексу України, Кримінального кодексу України, Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кодексу законів про працю України, Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я». Ці документи передбачають відповідальність медичних працівників у разі скоєння злочину під час виконання професійних обов'язків, іншого завдання шкоди життю та здоров'ю пацієнта.

Разом з тим виникає питання: а які механізми захищають медичних працівників у разі необґрунтованих претензій пацієнтів або їхніх родичів при заподіянні випадкової, непередбачуваної шкоди пацієнту? Адже медична діяльність має досить суттєвий ризик стосовно непередбачуваності наслідків втручання (особливо інвазивного) і випадкове завдання шкоди пацієнту є не бажаною, але характерною особливістю для медичної діяльності.

Результати досліджень показали що використання медичних стандартів (клінічних **протоколів медичної** допомоги) як нормативного документа в експертній оцінці якості наданої медичної допомоги є важливим інструментом в тому числі і для захисту лікаря. Адже зв'язок між ефективністю і якістю наданої допомоги не є абсолютним. Забезпечення якісною медичною допомогою з урахуванням сучасних технологій лікування, необхідних ресурсів (медичне обладнання, кваліфіковані кадри тощо) не гарантує виключно позитивний кінцевий результат лікування. На кінцевий результат лікування впливають генетичні, біологічні фактори, спосіб життя, соціально-економічні умови, наявність шкідливих звичок, індивідуальні особливості реакції організму на ті чи інші чинники.

Розмежувати неефективну медичну допомогу внаслідок низької якості її надання від інших причин, що не залежать від лікаря, — можуть саме клінічні **протоколи медичної** допомоги, які здатні об'єктивно довести чи заперечити недбалість лікаря.

Мета даної статті полягає у дослідженні загальнолюдських та професійних прав, свобод, які поширюються на всіх медичних працівників, обов'язків та видів відповідальності, що стосуються саме медичної сфери, пошук основних проблем та шляхів їх подолання для ефективного проведення медичної реформи в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. В Україні право громадян на охорону здоров'я та медичну допомогу гарантовано статтею 49 Конституції України, в якій зазначено, що кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування. Охорона здоров'я забезпечується державним фінансуванням відповідних соціально-економічних, медико-санітарних і оздоровчо-профілактичних програм. Держава створює умови для ефективного і доступного для всіх громадян медичного обслуговування. Держава сприяє розвиткові лікувальних закладів усіх форм власності [2].

Важливою складовою створення якісної індустрії медичного обслуговування в Україні є підготовка кваліфікованих медичних працівників і створення відповідних умов для їх функціонування в системі медичного обслуговування населення. Запорукою повернення довіри українських пацієнтів до вітчизняної медицини є вдосконалення системи відповідальності медичних працівників в Україні. Цілком очевидно, що без створення в першу чергу належних виробничих і соціально-побутових умов, без запровадження нової системи оплати праці, захищеності медичних працівників ситуація в охороні здоров'я може тільки погіршуватися.

Питанням захисту прав медичних працівників, на жаль, приділяється набагато менше уваги, ніж це того варте, а тому це питання вимагає врегулювання. Отже, розглянемо проблемні аспекти та перспективи питань кризь призму розпочатої в Україні медичної реформи.

Чинне законодавство передбачає цілу низку прав та обов'язків пацієнтів та лікарів вже з моменту звернення пацієнта по медичну допомогу. Зазначені питання регулюються такими законодавчими актами, як: Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я», Закон України «Про захист прав споживачів», Цивільний кодекс України, Кримінальний кодекс України, Кодекс України про адміністративні правопорушення, Кодекс законів про працю України тощо. Знання та вмиле використання цих норм, незважаючи на їх недосконалість, дозволяє досягти порозуміння між лікарем та пацієнтом і як наслідок може покращити результати лікування.

Багато питань залишаються неврегульованими щодо взаємодії лікаря та пацієнта, лікаря та закладу охорони здоров'я, а також закладу охорони здоров'я та держави, саме тому вкрай важливо законодавчо врегулювати зазначені питання. На думку посадовців Міністерства здоров'я України «Лікарська професія має бути не тільки поважною, але і стати основою розбудови економіки України, політики, соціальної політики, тож необхідно зробити все, щоб лікарське співтовариство належно запрацювало» [3].

«Саме система охорони здоров'я має захищати права і бути такою, аби позови були непотрібні, щоб правова держава вирішувала питання не в суді, а безпосередньо біля ліжка пацієнта, а також у самій системі організації та забезпечення якості медичного обслуговування, і щоб ці питання вирішувалися не постфактум, коли вже потрібен юрист, а на випередження, причому таким чином, щоб порушень і причин для подальшого правового розбору було якнайменше» [4].

Сучасний стан справ потребує термінової розробки підзаконних актів, потрібних для «запуску» реформи, в тому числі нормативно-правових актів, що необхідні для реалізації Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення законодавства з питань діяльності закладів охорони здоров'я» [6].

Одним із проблемних питань є відмова пацієнта від медичного втручання. Відповідно до ст. 43 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» чітко прописано, що, якщо відсутність згоди може призвести до тяжких для пацієнта наслідків, лікар зобов'язаний йому це пояснити. Якщо

і після цього пацієнт відмовляється від лікування, лікар має право взяти від нього письмове підтвердження, а при неможливості його одержання — засвідчити відмову відповідним актом у присутності свідків [1]. Постає важливе питання: хто такий свідок? Формально інші медичні працівники можуть бути такими свідками, проте у судовій практиці, суд не бере до уваги показання інших медичних працівників через заінтересованість сторін, незважаючи на те, що усі свідки заздалегідь попереджаються про кримінальну відповідальність за дачу завідомо неправдивих показань. У таких випадках рекомендується залучати інших пацієнтів до цього процесу, проте, як знову ж таки свідчить практика, надалі лікарі можуть бути притягнуті до відповідальності через розголошення лікарської таємниці. Необхідне чітке регламентування цього питання.

Необхідно внести зміни до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо адміністративної відповідальності за створення перешкод медичним працівникам під час надання медичної допомоги, а також запропонувати підсилення кримінальної відповідальності за погрози, насильство, посягання на життя, захоплення в заручники, навмисне знищення або пошкодження майна медичних працівників під час виконання ним своїх безпосередніх службових обов'язків.

Чинне законодавство надає медичним працівникам чимало прав. Проте більшість норм, які передбачають ці права, залишаються суто декларативними, до них не розроблені відповідні підзаконні акти, а ті, що є, часто суперечать один одному. Так, наприклад, відповідно до статті 77 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» («Професійні права та пільги медичних і фармацевтичних працівників») [1], задекларовано право на належні умови професійної діяльності, підвищення кваліфікації, перепідготовку не рідше одного разу на п'ять років, вільний вибір апробованих форм, методів і засобів діяльності, безплатне користування соціальною, екологічною та спеціальною медичною інформацією, обов'язкове страхування за рахунок власника закладу охорони здоров'я у разі заподіяння шкоди їх життю і здоров'ю у зв'язку з виконанням професійних обов'язків, соціальну допомогу з боку держави у разі захворювання, каліцтва або в інших випадках втрати працездатності, встановлення у дер-

жавних закладах охорони здоров'я середніх ставок і посадових окладів на рівні не нижчому від середньої заробітної плати працівників промисловості, пільгові умови пенсійного забезпечення, пільгове надання житла та забезпечення телефоном тощо. Більшість із задекларованих прав ігноруються та не виконуються державою вже протягом багатьох років [7].

Заслужує на увагу і можливість покращення правового захисту медичних працівників через затвердження медичних стандартів та протоколів надання медичної допомоги населенню, згідно з якими визначатимуться обсяги та методи лікування того чи іншого захворювання, і, відповідно, обов'язки та відповідальність медичних працівників. Відповідно до статей 15 та 44 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я», лікарі зобов'язані у медичній практиці застосовувати методи профілактики, діагностики і лікування та лікарські засоби, дозволені Міністерством охорони здоров'я України.

На жаль, доводиться констатувати, що затверджені медичні стандарти та протоколи носять скоріше декларативний та бажаний характер через відсутність механізмів фінансового забезпечення їх реалізації. Відсутня система загальнообов'язкового державного медичного страхування, яка дала б змогу перерозподілити кошти для забезпечення обов'язковості виконання утверджених стандартів та протоколів.

Висновки. В умовах проведення медичної реформи вбачається доцільним вирішення питання щодо соціального, економічного та правового захисту професійної діяльності медичних працівників шляхом широкого впровадження страхування професійної відповідальності з провідною роллю у цьому самоврядної організації лікарів із залученням вузькофахових медичних громадських об'єднань.

Можна спостерігати, що на теренах нашої держави надається перевага захисту прав пацієнтів та майже зовсім не приділяється увага захисту прав медичних працівників.

Вбачається необхідним внесення змін до Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» для забезпечення комплексного вирішення проблем визначення правового статусу пацієнта та медичного працівника, їх прав та обов'язків.

Література

1. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992 № 2801-ХІІ (поточна редакція від 06.11.2017) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2801-12>.
2. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР (поточна редакція від 30.09.2016) / База даних «Законодавство України» / ВР України. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254K/96-Vp>.
3. Реформа фінансування медицини: що нас чекає в 2017 році? [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zt.20minut.ua/Zdorovya/reforma-finansuvannya-meditsini-scho-chekae-na-ukrayintsiv-v-2017-rots-10549312.html>
4. Голованова І. А. Практичні проблеми формування медичного права в Україні: основні тенденції судової практики в сфері захисту права на охорону здоров'я / І. А. Голованова, А. О. Шерстюк // Теоретико-правові засади формування сучасного медичного права в Україні: збірник матеріалів наук.-прак. конф. — Полтава: ТОВ «Техсервіс», 2014. — С. 38–45.
5. Дяченко Т. О. Соціальна політика ЄС: тенденції розвитку, досвід для України / Т. О. Дяченко // Національний авіаційний університет. Науковий журнал «Стратегія розвитку України. Економіка, соціологія, право». — 2013. — № 3 — С. 46.
6. Булеца С. Б. Правові проблеми захисту прав медичних працівників / С. Б. Булеца // Часопис Академії адвокатури України. — 2014. — № 1. — С. 133.
7. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07 груд. 1984 р. № 80731–10 (поточна редакція від 26.10.2017) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>.
8. Гревцова Р. Ю., Степаненко А. В. Перший Всеукраїнський конгрес з медичного права і соціальної політики. 14–15 квітня 2007 року, м. Київ: Збірник тез доповідей / — Київ: Видавничий дім «Авіцена», 2007. — 96 с.
9. Стеценко С. Г., Сенюта І. Я. Законодавче забезпечення охорони здоров'я в Україні / Право України. — № 6. — 2007. — С. 96–100.
10. Сенюта І. Я. Правовий статус медичних і фармацевтичних працівників: проблеми законодавчого забезпечення / Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. Збірник наукових статей. — Випуск XVIII. — Івано-Франківськ, 2007. — С. 170–176.

References

1. Fundamentals of Ukrainian Health Care Legislation: Law of Ukraine dated November 19, 1992, No. 2801-XII (current version dated November 6, 2017) // Database of Laws of Ukraine / BP of Ukraine. — Mode of access: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2801-12>.
2. The Constitution of Ukraine: Law No. 254k / 96-VR of June 28, 1996 (current version as of 09.30.2016) / Database «Legislation of Ukraine» / BP of Ukraine. Access mode: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254K/96-Vp>.
3. Funding medicine reform: What is waiting for us in 2017? [Electronic resource]. — Access mode: <https://zt.20minut.ua/Zdorovya/reforma-finansuvannya-meditsini-scho-chekae-na-ukrayintsiv-v-2017-rots-10549312.html>
4. Golovanova IA Practical problems of the formation of medical Law in Ukraine: the main tendencies of judicial practice in sphere of protection of the right to health protection / I. A. Golovanov, A. A. Sherstyuk // Theoretical and legal principles of formation of modern medical law in Ukraine: a collection of materials of sciences.-pray conf — Poltava: «TechService» Ltd., 2014. — P. 38–45.
5. Dyachenko T. O. EU Social Policy: Trends in Development, Experience for Ukraine / T. O. Dyachenko // National Aviation University. Scientific journal «Strategy of development of Ukraine. Economics, Sociology, Law» — 2013. — № 3 — P. 46
6. Bulets S. B. Legal problems of protection of the rights of medical workers / S. B. Bulets // Journal of the Academy of Advocacy of Ukraine. — 2014. — No. 1. — P. 133.
7. Code of Ukraine on Administrative Offenses: Law Ukraine from December 7. 1984 № 80731–10 (current edition dated October 26, 2017) [Electronic resource]. — Mode of access: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>.
8. Grevtsova R. Yu., Stepanenko A. V. First All-Ukrainian Congress on Medical Law and Social Policy. April 14–15, 2007, Kyiv: Collection of abstracts. — Kyiv: Avicenna Publishing House, 2007. — 96 p.
9. Stetsenko SG, Senyuta I. Ya. Legislative protection of health in Ukraine / Law of Ukraine. — No. 6. — 2007. — P. 96–100.
10. Seniut I. Ya. Legal status of medical and pharmaceutical workers: problems of legislative support / Current problems of improving the current legislation of Ukraine. Collection of scientific articles. — Exhibition of XVIII. — Ivano-Frankivsk, 2007. — P. 170–176.

Пахомова Анна Олександрівна
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Білоцерківський національний аграрний університет

Пахомова Анна Александровна
кандидат юридических наук, доцент,
доцент кафедры гражданско-правовых дисциплин
Белоцерковский национальный аграрный университет

Rakhomova Anna
PhD, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Civil Law Disciplines
Bila Tserkva National Agrarian University

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ПЕРЕДУМОВИ ТРАНСФОРМАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ АГРАРНОЇ НАУКИ

ОРГАНИЗАЦИОННО-ПРАВОВЫЕ ПРЕДПОСЫЛКИ ТРАНСФОРМАЦИИ УКРАИНСКОЙ АГРАРНОЙ НАУКИ

ORGANIZATIONAL AND LEGAL PREREQUISITES FOR THE TRANSFORMATION OF UKRAINIAN AGRARIAN SCIENCE

Анотація. Стаття присвячена визначенню та науковому аналізу адміністративно-правових передумов трансформації аграрної науки з метою подальшого формулювання пріоритетів інноваційних процесів в аграрній сфері.

Попит на наукові знання в сфері сільського господарства завжди залишався високим. Однак, сьогодні Україна здебільшого застосовує застарілі та частково неефективні технології сільськогосподарського виробництва, нерентабельні та трудомісткі організаційно-управлінські методи і форми. Немає налагодженої взаємодії виробничих підприємств реального аграрного сектора та суб'єктів інновації через відсутність відпрацьованих механізмів впровадження наукових розробок, системи розповсюдження науково-технічної інформації та інформування кінцевого споживача.

Дослідження розкриває низку об'єктивних та суб'єктивних чинників, які слугували зниженню впливу науки та використання вітчизняних наукових розробок у аграрному виробництві. А також окреслює адміністративно-правові форми впливу для поліпшення ситуації, яка виникла з інноваціями в аграрній сфері.

Ключові слова: Аграрна наука, трансформація науки, інновації, наукова діяльність, аграрна політика.

Аннотация. Статья посвящена определению и научному анализу административно-правовых предпосылок трансформации аграрной науки с целью дальнейшего формулирования приоритетов инновационных процессов в аграрной сфере.

Спрос на научные знания в сфере сельского хозяйства всегда оставался высоким. Однако, сегодня Украина в основном применяет устаревшие и частично неэффективные технологии сельскохозяйственного производства, нерентабельные и трудоемкие организационно-управленческие методы и формы. Отсутствие налаженного взаимодействия производственных предприятий реального аграрного сектора и субъектов инновации из-за нехватки отработанных механизмов внедрения научных разработок, системы распространения научно-технической информации и информирования конечного потребителя.

Исследование раскрывает ряд объективных и субъективных факторов, которые послужили снижению влияния науки и использования отечественных научных разработок в аграрном производстве. А также определяет административно-правовые формы воздействия для улучшения ситуации, возникшей с инновациями в аграрной сфере.

Ключевые слова: аграрная наука, трансформация науки, инновации, научная деятельность, аграрная политика.

Summary. The article is devoted to the definition and scientific analysis of the administrative and legal preconditions for the transformation of agrarian science in order to further formulate the priorities of innovative processes in the agrarian sphere.

The demand for scientific knowledge in the field of agriculture has always remained high. However, today Ukraine mainly uses outdated and inefficient agricultural production technologies, unprofitable and labor-intensive organizational and managerial methods and forms. There is no well-established interaction between the production enterprises of the real agricultural sector and the subjects of innovation due to the lack of exhausted mechanisms for the implementation of scientific developments, the system of dissemination of scientific and technical information and informing the end user.

The research reveals a number of objective and subjective factors that served to reduce the impact of science and the use of domestic scientific developments in agrarian production. It also outlines the administrative and legal forms of influence to improve the situation that arose with innovations in the agrarian sector.

Key words: Agrarian Science, Transformation of Science, Innovations, Scientific Activity, Agrarian Policy.

Постановка проблеми. Результати аналізу соціально-економічного розвитку агропромислового сектора останніх років стверджують, що Україна здебільшого застосовує застарілі та частково неефективні технології сільськогосподарського виробництва, нерентабельні та трудомісткі організаційно-управлінські методи і форми. Немає налагодженої взаємодії виробничих підприємств реального аграрного сектора та суб'єктів інновації через відсутність відпрацьованих механізмів впровадження наукових розробок, системи розповсюдження науково-технічної інформації та інформування кінцевого споживача. Відсутня апробована ефективна схема взаємодії наукових установ з впроваджувальними структурами. Вкрай низька інноваційна активність в АПК також пов'язана з неефективним організаційно-економічним механізмом освоєння інновацій. Це тягне за собою стагнацію в розвитку аграрної сфери, веде до зростання трудомісткості, собівартості і низьким кількісним і якісним показникам продукції, що суперечить ефективному соціально-економічному розвитку сільської місцевості. І як результат — все це знижує якість життя не тільки на селі, але і в масштабах країни в цілому.

Аналіз основних досліджень і публікацій. На сьогоднішній день теоретичні і прикладні проблеми аграрної науки неодноразово викликали зацікавленість з боку вчених-правознавців, зокрема В. Б. Авер'янова, В. І. Андрейцева, М. В. Волосюка, В. І. Курила, О. А. Підпригори, Б. А. Маліцького.

Оцінюючи значний внесок науковців у вирішення питань адміністративно-правового забезпечення аграрної науки, слід зазначити, що вказана проблематика все одно залишається мало вивченою у зв'язку з її багатоплановістю, мінливістю та динамічністю.

Формулювання цілей статті. Дослідження спрямоване на здійснення аналізу адміністративно-правових передумов трансформації аграрної науки з метою

подальшого визначення пріоритетів інноваційних процесів в аграрній сфері.

Виклад основного матеріалу. Нажаль, останні два десятиліття у зв'язку з цілою низкою об'єктивних та суб'єктивних причин вплив науки та використання вітчизняних наукових розробок як у цілому в економіці нашої держави, так і в агропромисловому комплексі істотно знизився. До об'єктивних причин необхідно віднести:

- недостатній рівень та розпорошеність державного фінансування науково-технічних програм між низкою центральних органів виконавчої влади та відсутність дієвої системи їх координації;
- відсутність системи державного замовлення наукової продукції з подальшим механізмом її впровадження;
- відсутність державної політики захисту внутрішнього ринку, що призвело до безконтрольної експансії іноземних технологій, сортів та інших наукових продуктів.

Основним суб'єктивним фактором є консерватизм та незацікавленість у реальних перетвореннях наукових працівників у зв'язку з відсутністю мотивації [1, с. 4].

Проблема полягає в тому, що дуже низьким залишається рівень затребуваності результатів аграрної науки сільськогосподарським виробництвом, що закономірно призводить також до зниження якості її функціонування. Головна причина полягає в тому, що в Україні не сформувалися крупні сільськогосподарські підприємства і не відбулася ринкова інтеграція фермерських господарств. На початок 2008 р. майже 70% господарств мали в своєму розпорядженні сільськогосподарські угіддя розміром до 100 га, що автоматично робить їх нездатними до використання сучасних дороговартісних технологічних і технічних засобів виробництва. До того ж в аграрному секторі набирає обертів тенденція скуповування торговельним, фінансовим та промисловим капіталом корпоративних прав

засновників сільськогосподарських підприємств, що призводить до відчуження значної кількості угідь із сільськогосподарського виробництва [2].

Одним з аспектів вирішення ряду проблем, що стоять перед сільським господарством України сьогодні є визначення на державному рівні питань, пов'язаних з формуванням відповідних наукової, науково-освітньої і науково-виробничої сфер, які в умовах об'єктивної визначеності аграрних пріоритетів і ринкових відносин, що формуються, могли б стати реальним дієвим чинником наукового забезпечення ефективного розвитку агропромислового виробництва, здатного пристосуватись до світових процесів аграрного виробництва та продовольчого ринку [3, с. 111].

Сучасний стан економіки країни потребує створення нової системи інноваційного розвитку агропромислового сектору «аграрна освіта — аграрна наука — аграрне виробництво» і поглиблення співпраці центральних та місцевих органів виконавчої влади у вирішенні питань функціонування і розвитку аграрної освіти та науки. На даний час існує проблема підготовки висококваліфікованих робітничих кадрів, фахівців з вищою освітою та впровадження вітчизняних наукових розробок в агропромислому комплексі. Функціонування аграрної освіти та науки не повною мірою відповідає соціально-економічним потребам суспільства, рівню розвитку виробництва та продовольчої безпеки держави. Для розв'язання проблем, що постали сьогодні перед аграрним сектором Кабінет Міністрів України прийняв розпорядження «Про схвалення Концепції реформування і розвитку аграрної освіти та науки» [4]. Схвалена Концепція визначила, що розв'язання проблеми можливе за умови реформування аграрної освіти та науки із застосуванням інноваційних підходів, що дасть змогу підвищити їх якість та результативність, ефективність використання кадрового та наукового потенціалу галузі, забезпечити конкурентоспроможність агропромислового сектору національної економіки та підвищити добробут населення.

Національна академія аграрних наук України реально оцінює ситуацію, що склалася навколо ролі та місця науки в агропромислому виробництві і шукає шляхи підвищення результативності наукових досліджень, ефективності використання наукових розробок та зближення науки і виробництва. З цією метою розглядається низка перетворень організаційно-структурної системи; системи планування та виконання наукових досліджень; системи інноваційного провайдингу; системи управління та механізмів взаємовідносин наукових установ та

їхніх експериментальних баз. Так, НААН розробила концепцію розвитку аграрної науки в сучасних економічних умовах, основою якої є інноваційна спрямованість. Основні напрями розвитку науки, викладені в концепції, передбачають:

- створення дієвої системи замовлення на наукову продукцію, яка фінансується державою (через Міністерство аграрної політики, при цьому функція координації наукових досліджень покладається на НААН України);
- перехід на інноваційну модель функціонування і розвитку, яка повинна забезпечити конкурентоспроможність та комерційну привабливість науково-технічної продукції на ринку наукоємної продукції;
- оптимізацію системи аграрної науки для концентрації матеріально-технічних, кадрових і фінансових ресурсів на вирішення пріоритетних завдань АПВ;
- формування системи планування та виконання науково-технічних програм під інноваційну модель;
- створення дієвої системи інноваційного провайдингу;
- формування нормативно-законодавчих механізмів, які б забезпечили залучення інвестицій у дослідні господарства академії з метою інноваційного розвитку останніх, створення холдингів за галузевим принципом на їхній базі та використання частини прибутку на фінансування пріоритетних наукових напрямів, оновлення матеріально-технічної бази установ [1, с. 4].

Зазначені перетворення дадуть змогу забезпечити конкурентоспроможність та комерційну привабливість науково-технічної продукції НААН України на ринку наукоємної продукції та позитивно вплинути на розвиток агропромислового виробництва.

Виходячи з актуальності наявних в Україні проблем, вирішення яких потребує наукового забезпечення, найбільш пріоритетними напрямами державної підтримки у сфері наукового розвитку мають стати:

- розробки вітчизняних наукових колективів, спрямованих на забезпечення технологічного розвитку галузей агропромислового виробництва;
- прикладні дослідження і технології, в яких Україна має значний науковий, технологічний та виробничий потенціал, і, які здатні забезпечити вихід вітчизняної агропромислової продукції на світовий ринок;
- вища освіта, підготовка наукових і науково-педагогічних кадрів з пріоритетних напрямів науково-технологічного розвитку;

- розробка наукових засад переходу галузей агропромислового виробництва на інноваційний шлях розвитку;
- розширення міжнародного науково-технічно співробітництва з пріоритетних напрямів розвитку агропромислового виробництва;
- система інформаційного та матеріально-технічного забезпечення наукової діяльності [5].

Висновки. Система формування і реалізації державних пріоритетів у сфері аграрної науки та технологій потребує вдосконалення. В її основу має

бути покладено принципи відповідності основних напрямів науково-технологічного розвитку галузей агропромислового виробництва головним проблемам та перспективам розвитку суспільства, попиту наукомісткої продукції на вітчизняному і світовому ринках. Необхідно забезпечити комбінований підхід до підтримки відповідних напрямів науки і техніки, який передбачає фінансування державою прикладних досліджень, а також створення та впровадження ринкових науково-технологічних інновацій у сфері пріоритетних прикладних досліджень.

Література

1. Головка А. Аграрна наука: годувальниця чи нахлібниця? / Анатолій Головка // Дзеркало тижня. — 2010. — № 29 (809). — С. 4.
2. Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів»: Постанова Верховної Ради України від 21 жовтня 2010 р. / Відомості Верховної Ради України. — 2011. — № 11. — Ст. 72.
3. Пахомова А. О. Організаційно-правові аспекти трансформації аграрної науки України / А. О. Пахомова: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції [«Пріоритетні напрямки розвитку правової системи України»], (м. Донецьк, 25–26 жовтня 2013 року). — Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2013. — С. 110–112.
4. Про схвалення Концепції реформування і розвитку аграрної освіти та науки [Електронний ресурс]: Розпорядження Кабінету Міністрів України N279-р від 6 квітня 2011 р. / Режим доступу до док.: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/279-2011-%D1%80>
5. Про затвердження Концепції науково-технічного розвитку галузей агропромислового виробництва України на період до 2015 року [Електронний ресурс]: Наказ Міністерства аграрної політики України від 10 квітня 2008 р. / Режим доступу до док.: http://www.uazakon.com/documents/date_bo/pg_gwgfow.htm

References

1. Gholovko A. Aghrarna nauka: ghoduvalnjycja chy nakhlibnycja? / Anatolij Gholovko // Dzerkalo tyzhnja. — 2010. — # 29 (809). — P. 4.
2. Pro Rekomendaciji parlamentsjkykh slukhanj na temu: «Strateghija innovacijnogho rozvytku Ukrajiny na 2010–2020 roky v umovakh ghlobalizacijnykh vyklykiv»: Postanova Verkhovnoji Rady Ukrajiny vid 21 zhovtnja 2010 r. // Vidomosti Verkhovnoji Rady Ukrajiny. — 2011. — # 11. — St. 72.
3. Pakhomova A. O. Orghanizacijno-pravovi aspekty transformaciji aghrarnoji nauky Ukrajiny / A. O. Pakhomova: materialy Mizhnarodnoji naukovo-praktychnoji konferenciji [«Priorytetni naprjamky rozvytku pravovoji systemy Ukrajiny «], (m. Donecjk, 25–26 zhovtnja 2013 roku). — Kherson: Vydavnychyj dim «Gheljvetyka», 2013. — S. 110–112.
4. Pro skhvalennja Konceptiji reformuvannja i rozvytku aghrarnoji osvity ta nauky [Elektronnyj resurs]: Rozporjadzhennja Kabinetu Ministriv Ukrajiny N279-r vid 6 kvitnja 2011 r. / Rezhym dostupu do dok.: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/279-2011-%D1%80>
5. Pro zatverdzhennja Konceptiji naukovo-tekhnichnogho rozvytku ghaluzej aghropromyslovogho vyrobnyctva Ukrajiny na period do 2015 roku [Elektronnyj resurs]: Nakaz Ministerstva aghrarnoji polityky Ukrajiny vid 10 kvitnja 2008 r. / Rezhym dostupu do dok.: http://www.uazakon.com/documents/date_bo/pg_gwgfow.htm

Стецюк Сергій Петрович
ад'юнкт кафедри правового забезпечення
Військового інституту Київського національного
університету імені Тараса Шевченка
Стецюк Сергей Петрович
адъюнкт кафедры правового обеспечения
Военного института Киевского национального
университета имени Тараса Шевченко
Stetsiuk Serhiy
Adjunct of the Department of Legal Support of the
Military Institute of Taras Shevchenko
National University of Kyiv

ФУНКЦІЇ ЮРИДИЧНОЇ СЛУЖБИ МІНІСТЕРСТВА ОБОРОНИ УКРАЇНИ: ПОНЯТТЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ

ФУНКЦИИ ЮРИДИЧЕСКОЙ СЛУЖБЫ МИНИСТЕРСТВА ОБОРОНЫ УКРАИНЫ: ПОНЯТИЕ И КЛАССИФИКАЦИЯ

FUNCTIONS OF THE LEGAL SERVICE OF THE MINISTRY OF DEFENSE OF UKRAINE: CONCEPT AND CLASSIFICATION

Анотація. У статті досліджено загальні поняття функцій. Визначено, що функції є похідними від завдань і розкривають зміст діяльності будь-якого органу державної влади. Виходячи з організаційної структури та завдань, які стоять перед юридичною службою Міністерства оборони України, у статті розглянуто конкретні функції декількох її структурних підрозділів. Запропоновано класифікувати функції юридичної служби Міністерства оборони України шляхом виділення трьох основних блоків: 1) загальні функції; 2) спеціальні функції; 3) допоміжні функції.

Разом з цим автором підкреслюється, що детальне дослідження функцій юридичної служби Міністерства оборони України матиме практичне значення у підвищенні ефективності її діяльності за рахунок подальшого вдосконалення організаційно-штатної структури, налагодження взаємозв'язків між підрозділами різних рівнів та інше.

Ключові слова: Міністерство оборони України, Збройні Сили України, правова робота, юридична служба, функції.

Аннотация. В статье исследованы общие понятия функций. Определено, что функции являются производными от задач и раскрывают содержание деятельности любого органа государственной власти. Исходя из организационной структуры и задач, которые стоят перед юридической службой Министерства обороны Украины, в статье рассмотрены конкретные функции нескольких ее структурных подразделений. Предложено классифицировать функции юридической службы Министерства обороны Украины путем выделения трех основных блоков: 1) общие функции; 2) специальные функции; 3) вспомогательные функции.

Вместе с этим автором подчеркивается, что детальное исследование функций юридической службы Министерства обороны Украины будет иметь практическое значение в повышении эффективности ее деятельности за счет дальнейшего совершенствования организационно-штатной структуры, налаживания взаимосвязей между подразделениями различных уровней и прочее.

Ключевые слова: Министерство обороны Украины, Вооруженные Силы Украины, правовая работа, юридическая служба, функции.

Summary. The article deals with general concepts of functions. It is determined that functions are derived from tasks and reveal the content of the activities of any governmental authority. The specific functions of the structural divisions of the Legal service of the Ministry of Defense of Ukraine are reviewed according to its organizational structure and tasks. It is proposed to classify the functions of the Legal service of the Ministry of Defense of Ukraine by distinguishing three main blocks: 1) general

functions; 2) special functions; 3) auxiliary functions. The author emphasizes that the further study of the functions will be of practical importance in improving the efficiency of the Legal service of the Ministry of Defense of Ukraine.

Besides, the author emphasizes that a thorough study of functions of the Ministry of defense of Ukraine will be of practical importance in development of its efficiency, by means of improvement its staff and organization structure, creation of interconnections among different level units, etc.

Key words: Ministry of Defense of Ukraine, Armed Forces of Ukraine, legal work, legal service, functions.

Постановка проблеми. Верховенство закону є однією з обов'язкових ознак правової держави, до побудови якої прагнуть багато країн, у тому числі й Україна. Досягнення вказаної мети залежить від належного виконання своїх функцій державними органами. Сьогодні не викликає жодних сумнівів необхідність існування у кожному органі державної влади чітко організованої та високопрофесійної юридичної служби.

Для забезпечення законності функціонування всіх ланок управлінської системи Міністерства оборони України (далі — Міноборони) та Збройних Сил України у їх структурі передбачені підрозділи юридичної служби (помічники командирів (начальників) з правової роботи, юрисконсульти), які в сукупності представляють собою цілісну систему юридичної служби Міноборони.

В умовах нещодавніх змін до Конституції України щодо порядку здійснення представництва органів державної влади в судах, а також реформування Збройних Сил України та їх протидії військовій агресії на сході країни, одним із завдань військового командування повинно стати удосконалення функціонально-організаційної структури та якості роботи юридичної служби Міноборони. При цьому реалізація цього завдання має опиратися на спільні науково обґрунтовані висновки і рекомендації науковців та практиків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Функцій органів державної влади досить часто досліджувалося у працях вчених у галузі теорії державного управління та адміністративного права, зокрема Ф. Тейлор [1], Г. Емерсон [2], А. Файоль [3], В. Б. Авер'янов [4], Г. Г. Забарний [5], В. С. Проніна [6] та інші у своїх працях чимало уваги приділяли дослідженням функцій, їх видів та проявів. Функції юридичних служб досліджувались у працях українських вчених А. М. Кісель [7], Д. В. Єремеев [8] та Л. В. Трофімова [9].

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета полягає у тому, що б на основі праць вчених-правників і норм діючого законодавства, охарактеризувати діяльність юридичної служби Міноборони, розкрити поняття та здійснити класифікацію професійних функцій її структурних підрозділів.

Виклад основного матеріалу. Будь-який орган — суб'єкт управління наділений певними завданнями, у яких розкривається мета функціонування цього органу. Крім цього для виконання завдань та досягнення мети, на суб'єкт управління покладаються певні функції. Функція — це обов'язки, зв'язані з діяльністю, посадою людини [10, с. 505]. При цьому слушно зазначає В. С. Проніна, що функція органу вказує, що ж саме повинен робити даний орган управління [6, с. 58].

Саме функції передбачають основні напрямки діяльності органів державної влади, коло їх процесуальних дій, справ, роботи що здійснюються в порядку, установленому законодавством. Функції характеризують загальну, типову взаємодію між суб'єктами і об'єктами, стійкі, відносно самостійні, спеціалізовані види діяльності взагалі. Будь-які державні органи, здійснюючи покладені на них функції, забезпечують реалізацію загальних функціональних завдань такого органу. Виходячи з цього кожна з функцій, покладених на орган, конкретизується у функціях його структурних підрозділів, а функції структурних підрозділів розподіляються у формі функціональних обов'язків їх посадових осіб.

За сучасних умов, коли в державі відбуваються реформаційні процеси, особливого змісту набуває юридичне обслуговування діяльності органу державної влади. Широке коло завдань та функцій щодо забезпечення законності в діяльності Міноборони та Збройних Сил України, захисту їх прав і законних інтересів, розроблення нормативно-правових актів з основних напрямків їх діяльності виконує юридична служба Міноборони.

У відповідності до Положення про юридичну службу Міністерства оборони України, затвердженого наказом Міноборони від 16.05.2016 року № 259 «Питання юридичної служби Міністерства оборони України» [11], основними завданнями підрозділів юридичної служби Міноборони є організація правової роботи, спрямованої на правильне застосування, неухильне дотримання та запобігання невиконанню вимог законодавства, інших нормативних актів у Міноборони, Генеральному штабі Збройних Сил України, органах військового управління, військовій частині А0515, військових частинах (установах,

організаціях), підприємствах, представництво інтересів Міноборони, Генерального штабу Збройних Сил України, органів військового управління, військової частини А0515, військових частин (організацій, установ), підприємств у судах, а також правильне застосування, неухильне дотримання та запобігання невиконанню вимог законодавства їх посадовими особами під час виконання покладених на них завдань. Крім того, під час збройного конфлікту військовослужбовці юридичної служби виконують обов'язки юридичних радників відповідних командирів (начальників) згідно з нормами міжнародного гуманітарного права.

Виходячи із завдань, які стоять перед юридичною службою Міноборони розглянемо конкретні функції її структурних підрозділів: юридичної служби апарату Міноборони та юридичної служби (помічника командира (начальника) з правової роботи, юрисконсульта) Генерального штабу Збройних Сил України, органу військового управління, військової частини А0515, військової частини (установи, організації), підприємства.

Отже юридична служба апарату Міноборони, відповідно до покладених на неї завдань:

- організовує та бере участь у забезпеченні реалізації державної правової політики у воєнній сфері, сфері оборони і військового будівництва, розроблення пропозицій щодо її вдосконалення та в установленому порядку внесення їх на розгляд Президентові України та Кабінету Міністрів України;
- безпосередньо розробляє та бере участь у розробленні проектів нормативно-правових актів з питань, що належать до компетенції Міноборони;
- перевіряє на відповідність законодавству і міжнародним договорам України проектів наказів та інших актів, що подаються на підпис Міністру оборони України, погоджує (візує) їх за наявності віз відповідних керівників заінтересованих структурних підрозділів та органів військового управління;
- проводить юридичну експертизу проектів нормативно-правових актів, підготовлених структурними підрозділами Міноборони та органами військового управління, за результатами якої готує висновки за формою, що затверджується Міністерством юстиції України, погоджує (візує) їх за наявності віз керівників заінтересованих структурних підрозділів та органів військового управління;
- переглядає разом із структурними підрозділами Міністерства оборони України та органами військового управління нормативно-правові акти та інші документи з питань, що належать до їх компетенції, з метою приведення їх у відповідність із законодавством;
- інформує керівництво Міноборони про необхідність вжиття заходів та організації відповідної роботи щодо внесення змін до нормативно-правових актів та інших документів, визнання їх такими, що втратили чинність, або скасування з метою приведення їх у відповідність із законодавством;
- вносить Міністру оборони України пропозиції щодо подання нормативно-правового акта Міноборони на державну реєстрацію;
- разом із заінтересованими структурними підрозділами Міноборони та органами військового управління узагальнює практику застосування законодавства у відповідній сфері з питань, що належать до компетенції Міноборони, готує пропозиції щодо його вдосконалення, подає їх на розгляд керівництву Міноборони для вирішення питання щодо підготовки проектів нормативно-правових актів та інших документів, внесення їх в установленому порядку до державного органу, уповноваженого приймати (видавати) такі акти;
- розглядає проекти нормативно-правових актів та інших документів, які надійшли до Міноборони для погодження, та готує пропозиції до них з питань, що належать до компетенції Міноборони;
- здійснює, у межах своєї компетенції, заходи щодо адаптації законодавства України з питань оборони, військового будівництва в частині виконання зобов'язань України у сфері європейської інтеграції та права Європейського Союзу, а також імплементації (інтеграції) міжнародного гуманітарного права у національне законодавство;
- організовує юридичне супроводження укладення Міноборони договорів (контрактів), бере участь у їх підготовці та здійсненні заходів, спрямованих на виконання договірних зобов'язань, забезпеченні захисту майнових прав і законних інтересів Міноборони, а також погоджує (візує) проекти договорів за наявності погодження (візи) відповідних керівників заінтересованих структурних підрозділів та органів військового управління;
- організовує позовну роботу, бере участь у претензійній та позовній роботі, здійснює контроль за її проведенням;
- проводить разом із заінтересованими структурними підрозділами та органами військового управління

- управління аналіз результатів господарської діяльності Міноборони, вивчає умови і причини виникнення непродуктивних витрат, порушення договірних зобов'язань, а також стан дебіторської та кредиторської заборгованості;
- аналізує матеріали, що надійшли від правоохоронних і контролюючих органів, результати претензійної та позовної роботи, а також отримані за результатами перевірок, ревізій, інвентаризацій дані статистичної звітності, що характеризують стан дотримання законності Міноборони, готує правові висновки за фактами виявлених правопорушень та бере участь в організації роботи з відшкодування збитків;
  - сприяє правильному застосуванню актів законодавства про військовий обов'язок і військову службу, працю та у разі невиконання або порушення їх вимог подає керівництву Міноборони письмовий висновок з пропозиціями щодо усунення таких порушень;
  - здійснює методичне керівництво правовою роботою в структурних підрозділах Міноборони, у територіальних юридичних підрозділах (управлінні, відділах), Генеральному штабі Збройних Сил України, органах військового управління, військової частині А0515, військових частинах (установах, організаціях), підприємствах, перевіряє стан правової роботи та подає Міністру оборони України пропозиції щодо її поліпшення, вживає заходів до впровадження новітніх форм і методів діяльності юридичної служби, виконання актів Міністерства юстиції України;
  - бере участь у веденні обліку актів законодавства і міжнародних договорів України в Міноборони, підтриманні їх у контрольному стані та зберіганні;
  - проводить моніторинг інформації про офіційне оприлюднення актів законодавства в друкованих виданнях;
  - визначає разом із заінтересованими структурними підрозділами та органами військового управління потребу в юридичних кадрах юридичної служби;
  - погоджує встановленим порядком кандидатури претендентів на посади керівників юридичних служб;
  - організовує і проводить роботу, пов'язану з підвищенням кваліфікації фахівців юридичної служби, роз'яснює застосування законодавства, надає правові консультації, а також за дорученням Міністра оборони України розглядає звернення громадян, звернення та запити народних депутатів України;
  - здійснює заходи, спрямовані на підвищення рівня правових знань військовослужбовців і працівників структурних підрозділів Міноборони, підпорядкованих органів військового управління, військових частин (установ, організацій) та підприємств;
  - забезпечує в установленому порядку представництво інтересів Міноборони та Міністра оборони України в судах та інших юрисдикційних органах;
  - здійснює реєстрацію, облік та видачу довіреностей на представництво інтересів Міноборони та Міністра оборони України в судах та інших юрисдикційних органах.
- Юридична служба (помічник командира (начальника) з правової роботи, юрисконсульт) Генерального штабу Збройних Сил України, органу військового управління, військової частини А0515, військової частини (установи, організації) та підприємства виконує наступні функції:
- забезпечує правильне застосування у Генеральному штабі Збройних Сил України, органі військового управління, військової частині А0515, військової частини (установи, організації) та підприємстві нормативно-правових актів та інших документів, подає безпосередньому командиру (начальнику), керівнику пропозиції щодо вирішення правових питань, пов'язаних з діяльністю Генерального штабу Збройних Сил України, органу військового управління, військової частини А0515, військової частини (установи, організації), підприємства;
  - безпосередньо розробляє та бере участь у розробленні проектів актів та інших документів Генерального штабу Збройних Сил України, органу військового управління, військової частини А0515, військової частини (установи, організації), підприємства;
  - проводить юридичну експертизу проектів актів та інших документів, підготовлених структурними підрозділами та (або) відповідальними службовими особами Генерального штабу Збройних Сил України, органу військового управління, військової частини А0515, військової частини (установи, організації), підприємства, погоджує (візує) їх за наявності віз відповідних керівників заінтересованих структурних підрозділів та (або) відповідальних посадових осіб. У разі виявлення невідповідності проекту акта чи іншого документа вимогам законодавства подає безпосередньому командиру (начальнику), керівнику вмотивовані пропозиції щодо приведення його у відповідність із законодавством;

- проводить разом із структурними підрозділами та (або) відповідними посадовими особами Генерального штабу Збройних Сил України, органу військового управління, військової частини А0515, військової частини (установи, організації), підприємства, відповідно до їх компетенції, роботу з перегляду актів та інших документів з метою приведення їх у відповідність із законодавством;
- інформує безпосереднього командира (начальника), керівника про необхідність вжиття заходів щодо внесення змін до актів та інших документів, визнання їх такими, що втратили чинність, або скасування з метою приведення їх у відповідність із законодавством;
- бере участь в укладенні Генеральним штабом Збройних Сил України, органом військового управління, військовою частиною А0515, військовою частиною (установою, організацією), підприємством договорів (контрактів) та здійсненні контролю за їх виконанням, дає правову оцінку проектам таких договорів (контрактів). Проекти договорів (контрактів) погоджуються (візуються) юридичною службою (помічником командира (начальника) з правової роботи, юрисконсультом) за наявності віз відповідних керівників заінтересованих структурних підрозділів та (або) відповідальних посадових осіб;
- бере участь у забезпеченні захисту майнових прав і законних інтересів Генерального штабу Збройних Сил України, органу військового управління, військової частини А0515, військової частини (установи, організації), підприємства в разі невиконання чи неналежного виконання договірних зобов'язань контрагентами;
- організовує позовну роботу, бере участь у претензійній та позовній роботі, проводить аналіз її результатів;
- здійснює контроль за дотриманням структурними підрозділами та (або) відповідальними посадовими особами, а також підпорядкованими органами військового управління, військовими частинами (установами, організаціями), підприємствами встановленого порядку пред'явлення і розгляду претензій;
- сприяє своєчасному вжиттю заходів щодо усунення порушень, зазначених у письмових вказівках прокурора по виконанню судових рішень у кримінальних справах, а також у судових рішеннях, відповідних документах правоохоронних і контролюючих органів;
- подає безпосередньому командирі (начальнику), керівнику пропозиції щодо удосконалення

правового забезпечення діяльності Генерального штабу Збройних Сил України, органу військового управління, військової частини А0515, військової частини (установи, організації), підприємства висновки стосовно правомірності списання матеріальних цінностей, дебіторської та кредиторської заборгованості, непродуктивних витрат та надає правову оцінку фактам нестач, крадіжок, безгосподарності, прийому та випуску недоброякісної продукції, псування майна;

- розглядає матеріали про відшкодування матеріальної шкоди за рахунок винних осіб, що готуються відповідними структурними підрозділами та (або) відповідальними посадовими особами на основі економіко-правового аналізу даних бухгалтерського обліку і статистичної звітності, інших документів фінансово-господарської діяльності військової частини (установи, організації), підприємства та матеріалів перевірок, проведених правоохоронними і контролюючими органами;
- бере участь разом із заінтересованими структурними підрозділами та (або) відповідальними посадовими особами у підготовці заходів щодо зміцнення військової та трудової дисципліни, забезпечення охорони праці;
- забезпечує правильне застосування норм законодавства про військовий обов'язок і військову службу, трудового, житлового, пенсійного та іншого законодавства, що стосуються прав і законних інтересів військовослужбовців та працівників Збройних Сил України, подає пропозиції безпосередньому командирі (начальнику), керівнику щодо поновлення їх порушених прав;
- бере участь у роботі з обліку актів законодавства і міжнародних договорів України, забезпеченні підтримання їх у контрольному стані та зберіганні;
- проводить моніторинг інформації про офіційне оприлюднення актів законодавства в друкованих виданнях;
- організовує і проводить роботу, спрямовану на підвищення рівня правових знань військовослужбовців та працівників Збройних Сил України, роз'яснює практику застосування законодавства, надає правову допомогу та консультації з правових питань військовослужбовцям та працівникам Збройних Сил України;
- звітує в установленому порядку перед керівником юридичної служби вищого рівня щодо проведеної роботи, надає необхідну аналітичну інформацію та статистичну звітність.

– здійснює методичне керівництво правовою роботою в структурних підрозділах Генерального штабу Збройних Сил України, органі військового управління, військовій частині А0515 та підпорядкованих їм органах військового управління, військових частинах (установах, організаціях) та підприємствах, перевіряє стан правової роботи та подає пропозиції щодо її поліпшення.

Аналіз вищевказаних функцій підрозділів юридичної служби Міноборони віддзеркалює не тільки широкий спектр правової роботи, але й дає можливість здійснити їх класифікацію, яка в свою чергу може допомогти у підвищенні ефективності управлінської діяльності за рахунок подальшого вдосконалення організаційної структури юридичної служби Міноборони, налагодження взаємозв'язків між її підрозділами різних рівнів, використання у роботі нових потенційних можливостей, а також усунення дублювання функцій та їх чіткого розмежування.

Як зазначає В. Б. Авер'янов, в науковій літературі є різні варіанти класифікації функцій діяльності органів державної влади, причому одні і ті ж функції іменуються не однаково. Найбільш поширеними є: 1) загальні, або основні функції; 2) спеціальні, чи спеціалізовані функції, які відображають специфіку конкретного суб'єкта управління, або керованого об'єкта; 3) допоміжні, або обслуговуючі функції, які обслуговують виконання загальних і спеціальних функцій [4, с. 387].

На нашу думку ці види функцій управління логічно взаємопов'язані та взаємообумовлені, завдяки

чому система органів виконавчої влади, власне, і досягає поставленої мети, координуючи всі свої дії.

До прикладу, загальною функцією юридичної служби апарату Міністерства оборони України можна вважати функцію з розроблення проектів нормативно-правових актів та інших документів. До спеціальної, притаманної виключно юридичній службі, функцію із перевірки на відповідність законодавству і міжнародним договорам України проектів наказів та інших актів, що подаються на підпис керівництву. Допоміжною функцією є робота з підвищення кваліфікації фахівців юридичної служби.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. В Україні традиційно склалося так, що юристи відігравали другорядні ролі і виконували допоміжні функції у сфері державного управління. Однак з'ясувавши функціональний характер діяльності юридичної служби Міноборони можна дійти висновку, що вона займає ключове і необхідне місце в структурі управління Міноборони та Збройних Сил України, роль якої в суспільстві переоцінити неможливо.

Проведене у статті дослідження показує, що подальше вивчення розуміння та класифікації функцій може посприяти раціональній побудові цілісної системи юридичної служби Міноборони, організаційної структури її органу управління, належного контролю за результатами роботи, узгодженості складових її елементів та налагодження надійних зв'язків між ними.

Література

1. Тейлор Ф. Принципы научного менеджмента / пер. с англ. А. И. Зак. — М.: Контроллинг, 1991. — 104 с.
2. Эмерсон Г. Двенадцать принципов производительности (науч. ред. В. С. Кардаш) — М.: Экономика, 1992. — 216 с.
3. Файоль А. Учение об управлении / Научная организация труда и управления // Под ред. А. Н. Щербаня. — М.: Экономика, 1966. — 362 с.
4. Державне управління: теорія і практика / Заг. ред. проф. В. Б. Авер'янова — К.: Юрінком Інтер, 1998. — 432 с.
5. Забарний Г. Г. Адміністративне право України: навч. посіб. / Г. Г. Забарний, Р. А. Калюжний, В. К. Шкарупа. — К.: Вид-во Палівода А. В., 2003. — 212 с.
6. Пронина В. С. Конституционный статус органов межотраслевого управления / В. С. Пронина. — М.: Юрид. лит., 1981. — 158 с.
7. Кісель А. М. Правові основи контрольної діяльності юридичної служби Державного комітету у справах охорони державного кордону України [Текст]: Дис... канд. юрид. наук: 20.02.03 / Кісель Алла Миколаївна; Національна академія Прикордонних військ України ім. Богдана Хмельницького. — Хмельницький, 2000. — 190 арк.
8. Єремеев Д. В. Організаційно-правові засади діяльності підрозділів юридичної служби органів внутрішніх справ України [Текст]: дис... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Єремеев Денис Вікторович; Харківський національний ун-т внутрішніх справ. — Х., 2006. — 231 арк.
9. Трофімова Л. В. Організаційно-правове забезпечення діяльності юридичних підрозділів органів державної податкової служби України [Текст]: дис... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Трофімова Лариса Віталіївна; Державна податкова адміністрація України, Академія держ. податкової служби України. — Ірпінь, 2003. — 238 арк.

10. Івченко А. О. Тлумачний словник української мови / А. О. Івченко. — Харків: Фоліо, 2004. — 540 с.
11. Питання юридичної служби Міністерства оборони України: наказ Міністерства оборони України № 259 від 16 травня 2016 року / [Електронний ресурс]. — http://www.mil.gov.ua/content/gsc_orders/MOU2016_259.pdf

References

1. Teylor F. Printsipy nauchnogo menedzhmenta / per. s angl. A. I. Zak. — М.: Kontrolling, 1991. — 104 с.
2. Emerson G. Dvenadtsat printsipov proizvoditelnosti (nauch. red. B. C. Kardash) — М.: Ekonomika, 1992. — 216 с.
3. Fayol A. Uchenie ob upravlenii // Nauchnaya organizatsiya truda i upravleniya / Pod red. A. N. Shcherbanya. — М.: Ekonomika, 1966. — 362 с.
4. Derzhavne upravlinnia: teoriia i praktyka / Zah. red. prof. V. B. Averianova — К.: Yurinkom Inter, 1998. — 432 с.
5. Zabarnyi H. H. Administratyvne pravo Ukrainy: navch. posib. / H. H. Zabarnyi, R. A. Kaliuzhnyi, V. K. Shkarupa. — К.: Vyd-vo Palivoda A. V., 2003. — 212 с.
6. Pronina V. S. Konstitutsionnyy status organov mezhotraslevogo upravleniya / V. S. Pronina. — М.: Yurid. lit., 1981. — 158 с.
7. Kisel A. M. Pravovi osnovy kontrolnoi diialnosti yurydychnoi sluzhby Derzhavnoho komitetu u spravakh okhorony derzhavnoho kordonu Ukrainy [Tekst]: Dys... kand. yuryd. nauk: 20.02.03 / Kisel Alla Mykolaivna; Natsionalna akademiia Prykordonnykh viisk Ukrainy im. Bohdana Khmelnytskoho. — Khmelnytskyi, 2000. — 190 ark.
8. Yeremeiev D. V. Orhanizatsiino-pravovi zasady diialnosti pidrozdiliv yurydychnoi sluzhby orhaniv vnutrishnikh sprav Ukrainy [Tekst]: dys... kand. yuryd. nauk: 12.00.07 / Yeremeiev Denys Viktorovych; Kharkivskyi natsionalnyi un-t vnutrishnikh sprav. — Kh., 2006. — 231 ark.
9. Trofimova L. V. Orhanizatsiino-pravove zabezpechennia diialnosti yurydychnykh pidrozdiliv orhaniv derzhavnoi podatkovoi sluzhby Ukrainy [Tekst]: dys... kand. yuryd. nauk: 12.00.07 / Trofimova Larysa Vitaliivna; Derzhavna podatkovya administratsiia Ukrainy, Akademiia derzh. podatkovoi sluzhby Ukrainy. — Irpin, 2003. — 238 ark.
10. Ivchenko A. O. Tlumachnyi slovnyk ukrainskoi movy / A. O. Ivchenko. — Kharkiv: Folio, 2004. — 540 с.
11. Pytannia yurydychnoi sluzhby Ministerstva oborony Ukrainy: nakaz Ministerstva oborony Ukrainy # 259 vid 16 travnia 2016 roku / [Elektronnyi resurs]. — http://www.mil.gov.ua/content/gsc_orders/MOU2016_259.pdf

Pyvovar Yuriy

*PhD, Associate Professor, Head of Constitutional and Administrative Law Department
National Aviation University*

Radzivil Olexandr

*PhD, Associate Professor, Professor of Constitutional and Administrative Law Department
National Aviation University*

Rozum Igor

*PhD, Asistent Professor of Constitutional and Administrative Law Department
National Aviation University*

THE ROLE AND SIGNIFICANCE OF THE REGIONAL EUROPEAN ORGANIZATIONS IN THE PROCESS OF HUMANIZATION OF NATIONAL PUBLIC POLICY: LEGAL ANALYSIS

Summary. The article is devoted to analysis of the international legislation concerning the role and significance of the regional European organizations in the process of humanization of national public policy. With the help of historical and legal and descriptive methods the preconditions of the creation of international organizations: the Council of Europe, the European Union, Conference on Security and Cooperation in Europe (CSCE) are pointed. The legal analysis and systematization of the main acts of these international organizations in the article outlines the directions of their influence on the political and legal systems of the States. By revealing the functional significance of these organizations in the light of comparing their acts, it is determined, that the Council of Europe acts by traditional international and legal means, in particular, by developing draft conventions on the urgent issues of the humanization of the public policy of the Member States; OSCE acts by flexible political means, which according to the authors, in some issues are more effective than legal ones; during exploring the specifics of protection of human rights in certain social aspects the Council of Europe chooses the subject of regular international agreements, while the OSCE explores these issues in the context of the geopolitical changes taking place in the sphere of interaction between the States of the “West” and the “East” of Europe. It is stated, that in the present conditions of globalization the progress of the European communities in the implementation of their “policies” according to the national orders is strategic and fundamental.

Key words: human rights, international law, regional cooperation, national public policy, European community.

Problem statement and its connection with important scientific and practical targets. In the second half of the last century the formation of a new conception of the world began, in which the authority of physical and mathematical sciences was substantially limited by knowledge of man and society gradually got free from vulgar materialism, giving preference to the concepts oriented on such “immaterial” characteristics of individuals and peoples as spirituality, dignity, culture, intelligence, etc. In legal sciences these changes are associated, firstly, with the awareness of priority, concerning the collec-

tive legal existence and legal existence of a person, the source of which is the psychophysical qualities of a person; and secondly, the multiple-level system of real social relations and the possibilities of each level to influence on the characteristics of social processes [1]. This has set two important objectives for the law: 1) to update through legal reforms the activities of social institutions for the purpose of their promotion and protection of human rights and fundamental freedoms; and 2) to determine the status and the scopes of collective subjects legal existence of the legal relationship others than the state.

The legal system, in which systematizes and unifies the whole set of norms and standards of international cooperation on the actual problems of humanity, has become an international law, the norms of which are implemented by the States in their national legal systems, now forming their essential part. The legal basis for international law is the principle of sovereign equality of the States, mentioned in the UN Charter (Article 2) [2], which, at least formally, ensures the adoption of common solutions by states through free discussion, rather than force pressure or ideologically forced authority. On the other hand, in accordance with Article 103 of the UN Charter, the obligations of the States under the statute have priority over other contractual obligations. Thus, the UN Charter is a kind of “Constitution of international law”, the norms of which should not contradict all other international and legal norms, and with the adoption of this document international law was freed from internal contradictions and became an integral legal system. The system-building role of the Charter is briefly defined by its goals and principles. Objectives of the UN Charter oblige nations that become Members of the Charter to ensure peace and security; to develop friendly relations between peoples and cooperation in the economic, social, cultural and humanitarian spheres, and friendly relations between peoples should be developed on the basis of the principle of equal rights and the right of peoples to self-determination, and cooperation between the States on the basis of respect of human rights and fundamental freedoms (Article 1) [2]. Principles of the UN Charter, as separately specified in Art. 2, and stated in Art. 1, were defined as “the basic principles of international law”, which must be honestly followed by all States [3, part 2]. According to this provision and taking into account that today membership in the UN Charter have practically all countries of the world (193), the basic principles of international law are distinguished into a separate category in the doctrine of international law, both peremptory (*jus cogens*) and especially generally accepted (*erga omnes*) norms [4, p. 208]. In accordance with the purposes and principles of the UN Charter, inter-state relations have received a codified legal basis and rapid development in four main areas: 1) diplomatic and other external relations; 2) conclusion of treaty (codification of international law); 3) the establishment of international intergovernmental institutions (institutionalization of inter-state cooperation) and 4) the peaceful settlement of disputes, and the United Nations and other international organizations have begun systematic work on the development of documents containing model norms for a national legal systems.

One of the first acts, on which the UN began to work from its establishment, was the “Universal Declaration of Human Rights” adopted on December 10, 1948, by the UN General Assembly resolution. The preamble of the Declaration states: “Taking into account that whereas recognition of the inherent dignity and of the equal and inalienable rights of all members of the human family is the foundation of freedom, justice and peace in the world... and whereas disregard and contempt for human rights have resulted in barbarous acts, which have outraged the conscience of mankind, and the advent of a world, in which human beings shall enjoy freedom of speech and belief and freedom from fear and want has been proclaimed as the highest aspiration of the common people; ... whereas it is essential, if man is not to be compelled to have recourse, as a last resort, to rebellion against tyranny and oppression...

The General Assembly, Proclaims this Universal Declaration of Human Rights as a common standard of achievement for all peoples and all nations, to the end, that every individual and every organ of society, keeping this Declaration constantly in mind, shall strive by teaching and education to promote respect for these rights and freedoms and by progressive measures, national and international, to secure their universal and effective recognition and observance...” [5]. The Declaration is an act of recommendation, and subsequently on the basis of it was adopted two international treaties, which have binding force for the ratifying the States. These were Covenant on Civil and Political Rights, December 16, 1966 (now has 168 Member States) and Covenant on Economic, Social and Cultural Rights of the participants (164 States Parties). Together with the Universal Declaration of Human Rights they constitute the International Covenant on Human Rights.

Statement of basic material. An important phenomenon of the second half of the twentieth century was regional cooperation, in which the States in accordance with the goals and principles of the UN Charter form their own political and legal systems [6, p. 36].

The regional integration in Europe became the model for other regions of the planet, where after the Second World War, in the parallel, each in its own direction developed three political and legal systems: the Council of Europe, on the basis of its Charter, 1949 [7]; The European Communities, founded by Paris (1951) and two Rome (1957) treaties, on the basis of which the European Union was formed in 1993 [8], and the Conference on Security and Cooperation in Europe, which began its work in 1973, and since 1994 had acquired the status of an international organization (OSCE) [9]. At the same time, each of the three institutions, acting in the system of its priorities and methods, at a

certain stage of activity had joined in an increasingly active cooperation with the other European institutions. The period of intensification of joint efforts was the end of the 1980s and the beginning of the 1990s, when European integration began implementation in a comprehensive way, both in terms of the directions of activity and in the mechanisms of coordination of efforts and methods of each of these institutions.

The first of these began its activity the Council of Europe, in accordance with the Charter, its purpose is to: “implement a closer union among its Members for protection and spreading the ideals and principles, that are their common heritage and promotion of their economic and social progress” (par. a, Article 1) [7]. According to Article 3 of the Charter, each Member of the Council of Europe recognizes the rule of law and the principle according to which any person under its jurisdiction enjoys human rights and fundamental freedoms. Over the years of its activity the Council of Europe adopted around 170 conventions¹, which are complemented by a multitude of recommendations and other elucidative documents [8, p. 31]. For example, when joining Ukraine to the Council of Europe, the list of its obligations in the field of legislation, which should correspond to the purposes and principles of the Council, included: the adoption of a new constitution, new criminal and criminal procedure, civil and civil procedure codes, ratification of Protocol No. 6 (Prohibition of Death Penalty) and the introduction of a moratorium on executions, adoption of new election laws; change the role and functions of the General Prosecutor’s Office; ensuring the independence of the judiciary; the establishment of a professional association of lawyers; conducting judicial reform; signing and ratification in the defined terms of the Council of Europe conventions [10, p. 18].

The main activity of the Council of Europe was defined by the European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms of November 4, 1950 (ECHR), which entered into force on the regional level as a binding instrument for the Member States (came into force on September 3, 1953) more than twenty years before the Covenants on Human Rights (which came into force in 1976) of a universal level. The European Social Charter (18.10.1961), where Part I defines 19 principles for the protection of the rights of its citizens and citizens of other contracting parties in the social and labor spheres, and the European Code of Social Security (16 April 1964) were adopted to the development of the ECHR. Section I (Articles

2–14) of the ECHR defines the fundamental rights and freedoms that the Member States undertake to enforce and abide by. Article 15 provides the possibility of deviation from obligations: “During a war or other public danger, which endangers the life of a nation, any Party may take measures, which deviate from its obligations under this Convention, for the limited purpose, which is required by the severity of the situation, and on conditions, that such measures do not contradict its other obligations under international law [11, art. 15]. But there cannot be a deviation from the provisions of the articles: 2 (right to life), 3 (prohibition of torture), 4 (prohibition of slavery and forced labor) and 7 (no punishment without law). In addition, Article 16 of the Convention provides the right of the Member States to restrict the activity of foreigners, and Articles 17 and 18 require do not use restrictions in contravention of the purposes and principles of the Convention.

Section II of the Convention regulates the activities of the European Court of Human Rights, the first court in the modern history, which had to note claims of individuals to the State, which violated their rights. As is generally known, initially the Court acted with the European Commission on Human Rights. In October 1993, was made a decision to replace such a two-stage system by the activity of the new European Court of Human Rights (approved by the Protocol No. 11 of 11.05.1994). The Agreement on Persons Participating in the process of European Court of Human Rights (05.03.1996) was also revised. In November 1998, the reformed Court began its work (on November 4, 1998, a new Rules of the Court was adopted). However, further its work is constantly optimized due to the increasing number of claims: in particular, Protocol No. 14 of May 13, 2004 introduced new acceptability criteria for suits, as well as the right of the Committee of Ministers of the Council of Europe to sue the state, which is non-compliant court’s decision. For the further optimization of the Court were dedicated the Interlaken Declaration (19.02.2010) and the Declaration on the Future of the European Court of Human Rights (April 27, 2011) [12]. The judgments of the European Court of Human Rights have become an important means of interpreting and implementing the provisions of the Convention on Human Rights. Assemblies of decisions of the European Court of Human Rights are systematized according to some relevant issues and became the authoritative source of reforming of the public institutions of the Member States activities and the legal consciousness of their citizens [13].

Perhaps, the most urgent direction for systematic formation of a favorable environment for human rights

¹ All Conventions adopted by The Council of Europe in official translation have designation “The European Conventions” or “Conventions of The Council of Europe “

have become the Council of Europe conventions in the field of proper support of development of younger generations. It was rather early, that it adopted Convention on the Adoption of Children (24.04.1967, as in force on 27.11.2008) and Convention on the Exercise of Children's Rights (25.01.1996) [14]. Anxiety symptoms of modernity led to the adoption of the Convention on the Protection of Children against Sexual Exploitation and Sexual Abuse (25.10.2007) [12]. The scientifically substantiated recommendations in this area are set out in "The Council of Europe Strategy for the Rights of the Child (2012–2015)", dated February 15, 2012, which main objective is to consolidate the priority of the rights of the child in all areas of the activity of the institutions of the Council of Europe and its Member States. "The Strategy" is governed by the principles defined at the universal level by the UN Convention on the Rights of the Child (20.11.1989): non-discrimination; making best decisions for the interests of the child; protection of her right to life, survival and development; respect for the views of the child. Based on the interdependence and indivisibility of the rights of the child, "The Strategy" defined the main directions of activity: 1) popularization of child-friendly services and systems; 2) the elimination of all forms of violence against children; 3) ensuring the rights of children in difficult life situations, and 4) promoting the participation of children in solving issues in the area of protecting their rights [15].

In the area of crime fighting and ensuring the efficiency and humanity of justice, the Council of Europe adopted a number of conventions and recommendations that laid down the standards for the activity of judges and other officials of law enforcement and penitentiary institutions, and ensured simplification and transparent of international cooperation in these areas. As an example, we quote the conventions: On the Supervision of Conditionally Sentenced or Conditionally Released Offenders (dated 30.11.1964); On the Compensation of Victims of Violent Crimes (24.11.1983); On Offenses relating to Cultural Property (June 23, 1985); On Spectator Violence and Misbehaviour at Sports Events and in particular at Football Matches (August 19, 1985). An important stage in the humanization of the activity of law enforcement agencies became The Convention for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (November 26, 1987). In the XXI century were adopted such Conventions as: On cybercrime (23.11.2001); On the Preventing of Terrorism (16.05.2005); On Laundering, Search, Seizure and Confiscation of the Proceeds from Crime and on the Financing of Terrorism and On Action against Trafficking in Human Beings (both of 16.05.2005); On the

Counterfeiting of Medical Products and Similar Crimes involving Threats to Public Health (28.10.2011) [12].

The Council of Europe pays a considerable attention to the struggle against corruption. After the adoption of the Convention "On Mutual Administrative Assistance in Tax Matters" (25.01.1988), the Recommendations to Financial Police on Combating Money Laundering (01.07.1989) and the Model Law on Money Laundering in Relation to Drugs (01.01.1995) were adopted. In 1997, the Committee of Ministers adopted the Decision "Corruption and organized crime in restructuring countries" (Project Octopus), and resolved the Statute of the Commission on the Prevention of Corruption and "The Twelve Principles of Struggle against Corruption". In May 1998, the Agreement on the Establishment of a Group of States against Corruption (GRECO) and the Statute of the Group of States against Corruption were made. In November 1999, "Criminal Law Convention on Corruption" and "Civil Law Convention on Corruption" were adopted, in 2000 "The Model Code of Conduct for Civil Servants" was adopted, and in 2003 "The Uniform Rules against Corruption by financing of political parties and election campaigns" were resolved. The Council of Europe pay a great attention is paid to the professional ethics of lawyers. To these issues are dedicated: the European Charter on the Law "On the Status of Judges" and an Explanatory Note to it (10.07.1998); Bordeaux Declaration on the Relations between Judges and Prosecutors dated 18.11.2009; Recommendation of the Committee of Ministers on judges: independence, effectiveness and responsibilities (17.11.2010) and other documents [16, p. 140].

The Council of Europe made an important contribution to the protection of European cultural diversity, the educating respect to the identity of large and small peoples of Europe, the development of humanitarian cooperation, the promotion rights of communities in protection of ethnic self-identity and self-organization. In this rather diverse area act the European Cultural Convention (19.12.1954) and a number of acts directed on the development of this field: The Convention on the Recognition of Qualifications Concerning Higher Education in the European Region dated 11.04.1997, the Bologna Charter 19.06.1999, The Declaration on European Policy on New Information Technologies 06.05.1999, Budapest Declaration for a Greater Europe Without Distribution Lines dated 07.05.1999, Declaration and Programme of Education for Democratic Citizenship, based on the Rights and Responsibilities of Citizens dated 07.05.1999 [17], the European Convention for the Protection of the Audiovisual Heritage dated 08.11.2001. Such documents as the European

Charter of Local Self-Government (15.10.1985) [18]; the European Charter for Regional or Minority Languages (15.11.92) [19]; the European Urban Charter 1992 (as in force on 2008); the European Charter on the Participation of Young People in Local and Regional Life 1992 (as in force on 2003); Statute of the Congress of Local and Regional Authorities of Europe (14.01.1994); Framework Convention for the Protection of National Minorities (01.02.1995); The Utrecht Declaration on Good Governance at Local and Regional Level in Turbulent Time (Nov. 17, 2009) and others [12] generalized and unified in their provisions the traditional foundations and the latest trends of such local self-government as schools of a civil activism and real democracy.

Since 1990 the Council of Europe has devoted a special place to the procedural safeguarding of the principles of democracy. In 1990 it founded the European Commission for Democracy through Law (Venice Commission), acting as an advisory body to the Council of Europe on constitutional law. The Commission's conclusions are considered as a source of European standards in the field of democracy. Notwithstanding the fact that members of the Council of Europe are not required to be members of the Commission, all 47 Member States are involved in its work. Since 2002, countries which are not Member States of the Council of Europe also participate in the work of the Commission, in particular Algeria, Israel, Kazakhstan, Kirghizia, the Republic of Korea, Brazil, Peru, Chile. The Commission closely cooperates with the OSCE Office of Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR), as well as with EU institutions [16, p. 141].

The second regional system of Europe is based on the founding treaties of three European Communities, which, with the entry into force of the Maastricht Treaty in 1993, formed the European Union [8, p. 141]. With the entry into force of the Lisbon Treaty² in 2009, this system acts solely as institutions and the right of the European Union, around which the multi-channel process of pan-European integration continues. The main act of the EU is the Lisbon version of the Treaty of Rome, the Treaty establishing the European Economic Community, which name changed to the "Treaty on the Functioning of the European Union". In 1957 the Treaty defined the basic aim of the European Economic Community: "elimination of trade barriers, common economic policy and unification of living standards" [8, p. 74]. Against the background of the priority tasks —

the creation of a customs union and the liberalization of trade in goods, gradual achievement and other "three freedoms" — free movement of capital, labor and services was planned. Since 1967, on the basis of The Merger Treaty of 1965, the joint institutions of communities began to operate: the Commission, the Council of European Communities, the European Parliament (from 1957 to 1962, the Assembly) and the Court. Since 1975, The Court of Auditors has been added to them [8, p. 123]. The processes of economic integration of the Member States of the "common market" contributed to the awareness and economic assessment of such concepts as "human capital assets", "human development", "human potential". The integration movement has been intensifying since the 1990s. In 1991, the European Economic Community and the European Free Trade Association formed the Common Economic Space. The European Union was founded by The Maastricht Treaty of 1992, which is currently in effect in the "Lisbon" version [8, p. 75], and the European Economic Community has been renamed into the European Community. Changing the name determined the withdrawal of communities from purely economic goals and the fundamental orientation of European integration for integrated social development. Integration processes were also embodied in the strengthening of cooperation between three regional European institutions: the Council of Europe and the newly formed European Union and the Organization for Security and Cooperation in Europe. In particular, the important condition for EU membership was the adoption and observance of the provisions of the European Convention on Human Rights, 1950. After the creation of a single migration and currency space (with certain exceptions), the European Union's agenda was the adoption of its Constitution, which will replace a complex source database of acts of primary law with a huge number of changes and amendments with a single act. After three years of preparation, the Treaty establishing the Constitution was signed in Rome on 29 October 2004. Spain was the first to ratify the Treaty (February 2005), as well as Luxembourg (July 2005), however, after the ratification was failed by France and the Netherlands (May and June 2005), the process was terminated, as the condition for acquiring The Constitution was the ratification of the Treaty by all EU members [16, p.142]. However, Part II of the Constitution "the Charter of Fundamental Rights of the European Union" became an independent (third) source of the current "primary" law of the EU, the norms of which, in accordance with the Lisbon Treaty, are compulsory both for the EU authorities and for the Member States, when exercising a right of EU. The

² The Treaty amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community (13.12.2007), effective from November 2009, became a temporary act after the failure of the ratification process of the EU Constitution

structure of the Charter corresponds to the main human values. This approach differs from the aforementioned acts of the twentieth century, in which “rights and freedoms” were the meaningful basis. Six chapters of the Charter are devoted to such values as: dignity, freedom, equality, solidarity and the rights of citizens and justice [20]. The last, seventh chapter contains the application rules of the Charter. In addition to the traditional rights and freedoms protected by previous international acts in this area, the Charter takes into account the most advanced forms of human rights violations: in particular, Chapter I “Dignity” provides for the prohibition of the use of a human body and its parts as a source of profit, reproductive cloning of human beings; Chapter II “Freedom” — the right to protection of personal information, freedom of the arts and sciences, the right to shelter; Chapter III “Equality” — the right to cultural, religious and linguistic diversity, the rights of children and the elderly, as well as persons with physical disabilities; Chapter “Solidarity” — the right of workers to information and consultation, collective bargaining, free employment assistance, etc.; Chapter V “Rights of Citizens” contains the right of access to documents relating to the person, filing of a complaint to the European Ombudsman and petitions to the European Parliament, as well as “right to proper management” — a set of powers and guarantees of citizens of the Union and other individuals and legal entities — in their relations with EU authorities and institutions; Chapter VI “Justice” establishes procedural guarantees of a person, fundamentally within the framework of criminal proceedings [20].

Consequently, the European communities established for the sake of cooperation, above all, in the economic sphere, did not renounce either the prospect of political rapprochement or the goal of making Europe a “space of freedom of security and justice” on the basis of a common legal heritage, as stated in Article 2 of the Maastricht Treaty [21, p. 20]. In the end, their successor The European Union, having adapted all the standards for the protection of human rights, developed by the Council of Europe, put them in an upgraded form in its own act — “the Charter of Fundamental Rights of the European Union”.

The Organization for Security and Cooperation in Europe (OSCE), convened in July 1973 for the first time (as the Conference on Security and Cooperation in Europe), became the first experience of cooperation between European states with different political regimes and ideology. The participants were 33 European states, the United States and Canada. The Soviet Union, as the initiator of the Conference, saw its main purpose in consolidating the existing territorial and

political structure of Eastern Europe, which, according to William Corey, meant “the ideological and political division of the continent defined by the Berlin Wall” [22, p. 27]. As a result of two years of work, the OSCE has adopted a package of political decisions known as the Final (Helsinki) Act of the OSCE from 1 August 1975. The first part of the Act (Declaration of Principles), completed the process of formation of the basic principles of international law. The second component of the Final Act was an agreement on the development of trust and disarmament. The third component included an expanded program on cooperation in the fields of economy, science, technology, culture, education, environmental protection, and most importantly, on the protection of human rights, among which a subdivision contained a number of provisions to facilitate private contacts between the citizens of the Member States [23]. The protection of human rights and the free movement of people and ideas (the so-called “third basket” of the Final Act) were seen as the main achievement of the OSCE in alleviating hostility and mistrust caused by ideological divisions and wars of the 20th century — between the citizens of the Member States. The CSCE Forum in Belgrade (1977–1978) on development issues, laid the foundations for the periodic convening of the CSCE and promulgation of cases of non-compliance with the terms of the Final Act: States that evade their implementation were seen as violators of international obligations. At a regular forum in Madrid (1980–1983), over thirty cases of human rights violations by the USSR and other members of the Warsaw Pact were considered. During the Forum in Vienna (1986–1989), CSCE activities were geopolitical: the leadership of M. Gorbachev (since 1988), the flourishing of publicity and “reformation period” in the USSR significantly improved the climate in Europe and the world. Against the background of arms limitation processes, religious and ethno-cultural rights that had not yet been recognized or had been violated, as well as the cessation of muffling of radio stations as a traditional means of preventing “the spread of ideas” became the subject of intergovernmental agreements [22, p. 30]. The Vienna Final Document, 19 January 1989, became a new step towards realizing the historical significance of the “free movement of people and ideas” and the protection of human rights, confirming that the sphere of human rights is a legitimate concern of the international community. It was this document that introduced the concept of “human dimension” as a special feature of the CSCE activities. The concept of “human dimension”, including a much wider list of measures than the actual human rights, is considered as the main component of the integrated concept of

security [16, p. 147]. Subsequently, this concept was elaborated in more detail, as reflected in the Charter of Paris for a New Europe of 21 November 1990. The “Human dimension” of OSCE covers seven main areas in which Member States undertake to make the relevant provisions a part of their public order: 1) in the field of the rights of peoples to self-determination; 2) in the field of structural components of a democratic society, including, in particular, the electoral process; development of democracy (decentralization of power, public control over the armed forces, security and police services, independent human rights associations, transparency of the work of the administrations, fight against corruption, efficiency of management of public funds); the rule of law (the independence of judges and lawyers, the accessibility of justice, the rights of detainees, etc.); 3) in the field of personal human rights: civil and political rights (in particular, abolition of the death penalty, prohibition of torture, cruel or humiliating treatment or punishment, protection against unjustified deprivation of liberty, freedom of access to information, activities of journalists, cultural and artistic expressions, etc.); economic, social and cultural rights (labor rights, cultural rights and cultural heritage, the right to education, etc.); 4) obligations for particular groups requiring special protection, including rights of national minorities; indigenous population; refugees, displaced persons, returnees, stateless persons; migrant workers; persons with disabilities; children; military men; persons deprived of their liberty; 5) in the area of ensuring equality, tolerance and non-discrimination; 6) with regard to particular threats to human security, in particular the prevention of gender-based and age-based violence and exploitation; trafficking in human beings; illicit trafficking in narcotic drugs, weapons and other forms of international organized crime; terrorism; 7) in the field of international humanitarian law [24]. All these areas of “human dimension” provision by the CSCE Member States are aimed at protecting regional security. At the same time, however, it is not the security of the ruling political regime or the State, but, above all, the security of people — personal, collective, ethnic and regional [16, p. 148]. Like the CSCE, the OSCE (since 1994) does not issue legally binding statements. Formally, their acts are political joint decisions. However, the authority of this institution, based on the goodwill of the Member States, ensures the implementation of their

joint political decisions. The current work of the OSCE takes place at regular meetings of the Permanent Council and the OSCE Senior Council. OSCE “Mechanisms” explore problem issues (within the framework of the Vienna Mechanism), complementing, if necessary, their recommendations by sending special missions (within the framework of the Moscow Mechanism) to countries where the conditions of the “human dimension” are not met. The OSCE working body is the OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR), established in 1991 to monitor national elections and organize thematic seminars. The OSCE High Commissioner on National Minorities remains in effect, the OSCE Economic Forum is becoming more and more important [24].

Conclusions of the article and perspectives of further research in this direction. Thus, each of the regional European organizations has gone its own way in the field of human rights protection, providing international law with unique practical experience. If the Council of Europe operates through traditional international legal instruments — developing draft conventions on topical issues of humanizing the public order of the Member States, the OSCE operates with flexible political means that are more effective in certain matters than legal ones, while the Council of Europe chooses the subject of regular international agreements, examining the specifics of the protection of human rights in certain social aspects, while the OSCE explores these issues in the context of the geopolitical changes taking place in the sphere of interaction between the states of the “West” and the “East” of Europe. The socio-economic dimension, supplemented by two other “pillars” (in the field of security and external relations and police and judicial cooperation), testifies to the implementation and efforts on the humanization of public order in fundamentally new socio-political and economic realities of the dynamic model of the European Union, involving all the assets of the other two regional institutions to this process. Consequently, the progress of the European communities in the implementation of their “policy” looks more strategic and fundamental, which needs to be taken into account by each Member State of the European Union and the applicant countries for membership while reforming national political and legal systems. We are convinced that the trends and perspectives presented in this paper require more intersectoral research, based on European judicial practice as well.

References

1. United Nations Millennium Declaration. [online]. — Available at: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations; http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_621
2. The Charter of the United Nations. 26.06.1945. International documents. United Nations (UN). [online]. — Available at: <http://zakon1.rada.gov.ua>
3. Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Co-operation among States in accordance with the Charter of the United Nations (24 October 1970) [online]. — Available at: <http://www.un.org/russian/Docs/journal>
4. Fragmentation of international law: difficulties arising from the diversification and expansion of international law / United Nations // Report of the Study Group of the International Law Commission / A/CN.4/L.682/13 april 2006 [online]. — Available at: untreaty.un.org/ilc/reports/2006/chp11.pdf
5. Universal Declaration of Human Rights [online]. — Available at: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/declhr.shtml
6. Public International Law. V. 1 / N. Q. Dinh, P. Daye, A. Pelle. — К.: Sphera, 2000. — 440 p.
7. Statute of the Council of Europe (5 May 1949). [online]. — Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua>
8. Herdegen M. European Law / Trans. from German. — К.: “К.I.C.”, 2008. — 528 p.
9. What is OSCE? [online]. — Available at: <http://www.osce.org/ru/whatistheosce/factsheet?download=true>
10. Human Development in Ukraine: Opportunities and Directions of Social Investments / Ed. by E. M. Libanova. — К.: Institute for Demography and Social Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine. State Statistics Service of Ukraine, 2006. — 356 p.
11. European Convention on Human Rights. Council of Europe. [online]. — Available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/ru/995_004
12. International documents. Council of Europe. [online] <http://zakon2.rada.gov.ua>
13. Selected cases of the European Court of Human Rights. Issue IV. — К.: “Fenix”, 2008. — 336 p.
14. European Convention on the Exercise of Children’s Rights. 25.01.1996. International documents. Council of Europe. [online], — Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua>
15. Council of Europe Strategy for the Rights of The Child (2012–2015). Committee of Ministers Resolution CM (2011)171. 15.02.2012. [online], — Available at: <http://eu.prostir.ua>
16. Radzivil O. A. Human rights as the basis of public order in the activities of European regional institutions / Legal Science. — 2014, № 7. — P. 136–151.
17. Declaration and Programme on Education for Democratic Citizenship, Based on the Rights and Responsibilities of Citizens. 07.05.1999. International documents. Council of Europe. [online], — Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua>
18. European Charter of Local Self-Government. 15.10.1985. International Documents. Council of Europe. [online], — Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua>
19. European Charter for Regional or Minority Languages. 05.11. 92. International documents. Council of Europe. [online], — Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua>
20. Charter of Fundamental Rights of the European Union. [online], — Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua>
21. Constitutional Acts of the European Union. Part I / Content by G. Druzenko, edited by T. Tachky. — К.: Publishing House “Yustynian”, 2005. — 512 p.
22. Kori V. Unforeseen consequences of Helsinki / Human rights in Ukraine. Issue 21. — Kyiv, 1998. — P. 24–32.
23. Final Act of the Conference on Security and Cooperation in Europe. International documents. Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE). [online] <http://zakon2.rada.gov.ua>
24. OSCE obligations in the field of human dimension. Volume I. collection of documents. Third Edition. OSCE / ODIHR, 2011. — 366 p.

Мушенко Віктор Васильович*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри загальноправових дисциплін**Київський національний торговельно-економічний університет***Мушенко Виктор Васильевич***кандидат юридических наук, доцент,
доцент кафедры общеправовых дисциплин**Киевский национальный торгово-экономический университет***Mushenok Viktor***PhD in Law, Associate Professor,**Associate Professor of the Department of General Law Disciplines**Kyiv National University of Trade and Economics*

ФОРМУВАННЯ ОСНОВНИХ ПРИНЦИПІВ ДЕРЖАВНОЇ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

ФОРМИРОВАНИЯ ОСНОВНЫХ ПРИНЦИПОВ ГОСУДАРСТВЕННОЙ НАЛОГОВОЙ ПОЛИТИКИ УКРАИНЫ

FORMING THE MAIN PRINCIPLES STATE TAX POLICY OF UKRAINE

Анотація. У роботі здійснено аналіз податку як інструменту регулювання соціально-економічних процесів та встановлено, що використання податків у податковій системі здійснюється державою для досягнення відповідних цілей меж обраної податкової політики. Податкова діяльність держави щодо формування публічних грошових фондів здійснюється у відповідності до системи принципів, які визначені у Податковому кодексі України як основні засади податкового законодавства. На підставі аналізу цих принципів встановлено, що вони можуть бути поділені, у переважній більшості на фіскальні, а також стимулюючі діяльність платника. Визначено, що базовим принципом формування державної податкової політики повинен стати принцип: соціальної справедливості оподаткування, а також принципи законодавчого встановлення податків, єдиного підходу до встановлення податків і зборів, рівності платників, презумпції правомірності рішень платника тощо. Запропоновано внесення змін до Податкового кодексу України у частині визначення статті 4 у новій редакції – «Основні засади податкового законодавства та принципи податкової політики України», а також внесення змін до статті 14 (Визначення понять), доповнивши її визначенням поняття «державна податкова політика» у авторському формулюванні, в основу якого покладено врахування усієї сукупності соціально-економічних принципів оподаткування.

Ключові слова: нормативне регулювання, основні засади оподаткування, платники податків, Податковий кодекс України, податкова політика, принципи.

Аннотация. В работе проведен анализ налога как инструмента регулирования социально-экономических процессов и установлено, что использование налогов в налоговой системе осуществляется государством для достижения соответствующих целей пределах выбранной налоговой политики. Налоговая деятельность государства по формированию публичных денежных фондов осуществляется в соответствии с системой принципов, определенных в Налоговом кодексе Украины как основные принципы налогового законодательства. На основании анализа этих принципов установлено, что они могут быть разделены, в подавляющем большинстве, на фискальные, а также стимулирующие деятельность плательщика. Определено, что базовым принципом формирования государственной налоговой политики должен стать принцип: социальной справедливости налогообложения, а также принципы законодательного установления налогов, единого подхода к установлению налогов и сборов, равенства плательщиков, презумпции правомерности решений плательщика и тому подобное. Предложено внесение изменений в Налоговый кодекс Украины в части определения статьи 4 в новой редакции – «Основные принципы налогового законодательства и принципы налоговой политики».

Украины», а также внесение изменений в статью 14 (определение понятий), дополнив ее определением понятия «государственная налоговая политика» в авторской формулировке, в основу которого положен учет всей совокупности социально-экономических принципов налогообложения.

Ключевые слова: нормативное регулирование, основные принципы налогообложения, плательщики налогов, Налоговый кодекс Украины, налоговая политика, принципы.

Summary. The paper analyzes the tax as a tool for regulation of socio-economic processes and establishes that the use of taxes in the tax system is carried out by the state to achieve the corresponding goals within the limits of the chosen tax policy. The tax activity of the state regarding the formation of public monetary funds is carried out in accordance with the system of principles, which are defined in the Tax Code of Ukraine as the main principles of tax legislation. Based on the analysis of these principles it is established that they can be divided into the vast majority of fiscal, as well as stimulating activities of the payer. It is determined that the basic principle of formation of the state tax policy should be the principle: social justice of taxation, as well as principles of legal regulation of taxes, a unified approach to the establishment of taxes and fees, equality of payers, presumption of lawfulness of decisions of the payer, etc. It is proposed to amend the Tax Code of Ukraine as part of the definition of article 4 in the new wording – «The Basic Principles of Tax Legislation and Principles of the Tax Policy of Ukraine», as well as the introduction of amendments to Article 14 (Definition of Concepts), supplemented by its definition the concept of «state tax policy» in author's wording, which is based on taking into account the entire set of socio-economic principles of taxation.

Key words: normative regulation, basic principles of taxation, taxpayers, the Tax Code of Ukraine, tax policy, principles.

Постановка проблеми. Аналіз процесу формування та розвитку фінансово-економічних інститутів держави свідчить, що у системі оподаткування, її основний елемент — податок, хоч і визначається як обов'язковий, безумовний платіж до відповідного бюджету, що справляються з платників податків [1], однак може бути не тільки джерелом поповнення бюджетів, а й інструментом регулювання тих чи інших соціально-економічних процесів. Свідоме використання податків для досягнення відповідних цілей проходить у рамках податкової політики, яку проводить держава.

Податкова політика являє собою діяльність держави у сфері встановлення, правового регламентування та організації справляння податків, зборів, рентних плат та інших видів загальнообов'язкових платежів до Державного бюджету України та місцевих бюджетів територіальних громад. Перерозподіл сукупного суспільного продукту в процесі економічної діяльності суб'єктів, призводить до необхідності контролю та управління ними в процесі фінансової діяльності держави та є також важливою складовою державної податкової політики. У цьому контексті є зрозумілим, що методи, способи та прийоми фінансової діяльності держави щодо формування публічних грошових фондів повинні застосовуватись у відповідності до законодавчо визначеної системи принципів, яка, на сьогодні, у системі фінансово-правового регулювання суспільних відносин, є фіскально-спрямованою та не відповідає належним соціальним засадам суспільного розвитку та прогресу.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Вивченню проблем формування сукупності загальних

правил та стандартів як принципів оподаткування у фінансово-правовій науці присвячені окремі дослідження науковців таких як: Є. М. Алексеев [2], А. І. Берлач [3], О. О. Богданова [4], В. І. Вишневецький [5], А. Т. Ковальчук [6], В. Д. Чернадчук [7] та інших. Також автором даної статті зроблені спроби дослідження загальних принципів оподаткування [8] та принципів формування податкового законодавства щодо державної податкової підтримки суб'єктів аграрного виробництва [9].

Однак, маючи наукові дослідження за даною проблематикою, органами державної влади здійснено прийняття Податкового кодексу України (надалі ПКУ України) та внесення до нього великої кількості змін і доповнень різного спрямування, які, на нашу думку, не в повній мірі забезпечили закріплення у законодавстві дефініції «державна податкова політика» та основоположних принципів її реалізації та удосконалення.

Формування цілей статті. На підставі аналізу закріплених у ПКУ України основних понять системи оподаткування та принципи формування податкового законодавства, метою даної статті є спроба надання пропозицій щодо загальних засад та окремих аспектів формування принципів державної податкової політики та їх законодавчого закріплення у нормах статей ПКУ України, як основоположного акта державного регулювання суспільно-економічних (податкових) правовідносин.

Викладення основного матеріалу. У процесі реалізації податкової політики держава забезпечує формування публічних грошових фондів за допомогою обов'язкового методу мобілізації, що передбачає

встановлення: виду обов'язкового платежу; точного його розміру; строку платежу; обов'язкового виду державного примусу за порушення строку чи розміру платежу у вигляді пені та штрафних (фінансових) санкцій тощо. Це дозволяє державі, яка є виразником публічних фінансових інтересів, на підставі чинного законодавства у безвідплатному і безеквівалентному порядку мобілізувати фінансові ресурси фіскальнозобов'язаних суб'єктів.

Необхідність дослідження податкової політики держави, як інструменту реалізації державної влади, спонукає до обрання авторського кута зору на проблему формування та законодавчого закріплення у чинному ПК України основних принципів побудови державної податкової політики. Виконання такого завдання слугуватиме засобом «належного обґрунтування найістотніших, специфічних стійких зв'язків і відносин, притаманних податковій політиці та закладених в її основних принципах» [8, с. 187]. Принципи обґрунтовують, роз'яснюють і відображають зміст і взаємозв'язки між державою, платниками податків та отримувачами бюджетних коштів.

Для здійснення характеристики основних принципів побудови системи оподаткування в нашій державі необхідно розглянути теоретичні визначення основних понять, сформульованих фінансово-правовою наукою.

Зокрема, термін «принципи» походить від лат. «*principium*» — початок, закон, принцип, що тлумачиться як вихідні, фундаментальні положення, ориєнтири, перевірені теорією і практикою [10, с. 384]. Як правило, принципи формулюються у вигляді певних наукових положень, закріплених у своїй основі правом та застосовуються у теоретичній і практичній державно-управлінській діяльності. Звідси, принципи оподаткування — вироблена фінансовою наукою вся сукупність податкових засобів та інструментів або найбільш загальні правила чи стандарти оподаткування [11, с. 267].

Розглянемо запропоновані ПК України основні принципи оподаткування: загальність, соціальна справедливість, стабільність, фіскальна достатність, економічність, нейтральність оподаткування; рівність платників перед законом; невідворотність настання визначеної законом відповідальності при порушенні податкового законодавства, презумпції правомірності рішень платника, рівномірність та зручність сплати, єдиний підхід до встановлення податків та зборів, періодичний характер оподаткування тощо [1].

Надамо коротку характеристику основних засад податкового законодавства України, визначених ПК України.

Загальність оподаткування передбачає, що кожна особа, за наявності об'єкта оподаткування, зобов'язана сплачувати встановлені податки, збори, платежі. Загальність оподаткування базується саме на виконанні обов'язку, а не регулюванні відносин у межах зобов'язання, яке породжує зустрічні права та обов'язки учасників.

Рівність платників перед законом забезпечує однаковий підхід до усіх платників податків, незалежно від соціальної, расової, національної, релігійної приналежності, форми власності юридичної особи, громадянства фізичної особи, місця походження доходів. Тобто, з метою реалізації державних інтересів податки повинні сплачувати всі особи, які перебувають у відповідний період на відповідній території.

Невідворотність настання визначеної законом відповідальності при порушенні податкового законодавства формує загальні засади юридичної відповідальності за порушення податкового законодавства, склад якого, види та санкції закріплені у нормативно-правових актах.

Фіскальна достатність означає, що встановлення податків та зборів повинно здійснюватись з урахуванням необхідності досягнення збалансованості витрат бюджету з його надходженнями. Справляння податків здійснюється не просто для формування дохідних частин бюджетів, а з метою забезпечення виконання всіх завдань і функцій держави та територіальних громад.

Соціальна справедливість оподаткування означає необхідність встановлення податків відповідно до рівня платоспроможності платників податків. Суспільне значення рівності всіх повинне реалізовуватись через ефективну дію державних органів щодо реалізації цього принципу.

Стабільність оподаткування означає, що зміни до будь-яких елементів податків та зборів не можуть вноситись пізніше, ніж за шість місяців до початку нового бюджетного періоду, в якому будуть діяти нові правила та ставки. Податки та збори, їх ставки, а також податкові пільги не можуть змінюватись протягом бюджетного періоду.

Єдиний підхід до встановлення податків та зборів означає наявність всіх елементів податкового механізму в податковому законодавстві. Відсутність хоча б одного елемента означає, що обов'язок платника податків щодо сплати податку не встановлений. Саме припис обов'язковості цілісної конструкції побудови правового механізму податку і гарантує об'єктивні підстави та можливість виконання податкового обов'язку.

Періодичний характер оподаткування означає, що податкові періоди та строки сплати податків уста-

новлюються, виходячи з необхідності забезпечення своєчасного надходження коштів до бюджетів усіх рівнів, з урахуванням зручності виконання платником податкового обов'язку та зменшення витрат на адміністрування податків та зборів. Орієнтація на ці терміни і передбачає своєчасне надходження коштів до бюджетів.

Принцип законодавчого встановлення податків означає, що встановлення і скасування податків, а також пільг їх платникам здійснюється відповідно до ПК України. Принцип встановлення податків винятково законами закріплений у Конституції України [1].

Визначені у ПК України основні принципи формування податкової системи нашої держави за своєю сутністю можуть бути розділені на дві групи в залежності від їх фіскальної чи стимулюючої мети. Чітко виражену фіскальну мету має переважна більшість принципів: загальності оподаткування, рівності платників, відповідальності, соціальної справедливості, фіскальної достатності, періодичності оподаткування тощо.

В окремих фіскально спрямованих принципах закладено завуальоване стимулююче підґрунтя. Зокрема принцип фіскальної достатності пропонує певне обмеження свавілля при встановленні видів та розмірів податків та зборів, які повинні лише забезпечувати необхідні надходження до бюджетів.

Висновки. Отже, основним принципом формування державної податкової політики повинен стати принцип соціальної справедливості оподаткування,

доповнювати його повинні виключно конституційно-правові принципи: законодавчого встановлення податків, єдиного підходу до встановлення податків і зборів, рівності платників, презумпції правомірності рішень платника тощо. Систематизуючи розрізнені наукові розвідки, зазначимо, що стаття 4 ПК України повинна відображати зазначені принципи та бути перейменована наступним чином — «Основні засади податкового законодавства та принципи податкової політики України». Крім того, до статті 14 (Визначення понять) ПК України необхідно внести пункт наступного змісту. Державна податкова політика — це сукупність соціально-економічних принципів, за якими здійснюється діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування у сфері встановлення, адміністрування, контролю податків, зборів, податкових плат, яка реалізується через визначення платників податків, об'єктів оподаткування, ставок податків, видів податків, надання звільнень та пільг в оподаткуванні.

Такі зміни, за нашим переконанням, дадуть можливість започаткувати у сучасній податковій політиці нашої держави поступовий перехід від фіскальних принципів оподаткування до побудови системи оподаткування за соціальними (регулюючими та стимулюючими) принципами, а також забезпечити один з найважливіших принципів оподаткування — запобігання внутрішньому подвійному оподаткуванню як механізму, що зумовлює додаткове, невинуватене податкове навантаження на вітчизняних платників податків.

Література

1. Податковий кодекс України: за станом 2 грудн. 2010 р. / Голос України — 2010. — № 229–230 (4979–4980).
2. Алексеев Е. М. Финансово-правовые вопросы применения налогового механизма в процессе бюджетного регулирования / Е. М. Алексеев // Государство и право. — 2008. — № 3. — С. 110–114.
3. Берлач А. І. Финансовое право Украины: навч. посіб. [для дистан. навч.]. — К.: Університет «Україна», 2006. — 288 с.
4. Богданова О. О. Окремі аспекти оподаткування сільськогосподарських підприємств / О. О. Богданова // Економіка. — 2011. — № 3. — С. 144–151.
5. Вишневський В. І. Принципи оподаткування: обґрунтування та емпірична перевірка / В. І. Вишневський // Економіка України. — 2008. — № 10. — С. 55–72.
6. Ковальчук А. Т. Финансовое право Украины. Стан та перспективи розвитку: монографія / А. Т. Ковальчук. — К.: Парламентское изд-во, 2007. — 488 с.
7. Чернадчук В. Д. Бюджетні правовідносини в Україні: поняття. Класифікація та особливості структури: Монографія / В. Д. Чернадчук. — Суми: Університетська книга, 2011. — 172 с.
8. Мушенюк В. В. Щодо принципів формування податкового законодавства України / В. В. Мушенюк, А. М. Березюк // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України: Серія «Право», 2012. — Вип. 173, ч. 3. — С. 184–189.
9. Мушенюк В. В. Принципи діяльності держави щодо фінансової підтримки сільського господарства / В. В. Мушенюк // Бюлетень Міністерства юстиції України. — К., 2011. — № 7. — С. 91–98.

10. Загородній А.Г. Фінансовий словник / А.Г. Загородній, Г.Л. Вознюк, Т.С. Смовженко — [3-тє вид.]. — Львів: ЛБІ НБУ, 2002. — 475 с.
11. Фінансове право: навч. посібн. За заг. ред. А.Г. Чубенка, Д.М. Павлова. К.: КНТ, 2014. — 600 с.

References

1. Podatkovyy kodeks Ukrayiny: za stanom 2 hrudnya. 2010 r. / Holos Ukrayiny — 2010. — № 229–230 (4979–4980).
2. Alekseev E. M. Finansovo-pravovi pytannya zastosuvannya podatkovoho mekhanizmu v protsesi byudzhethnoho rehulyuvannya / E. M. Alekseev // Hosudarstvo y pravo. — 2008. — № 3. — S. 110–114.
3. Berlach A. I. Finansove pravo Ukrayiny: navch. posib. [dlya dystan. navch.]. — K.: Universytet «Ukrayina», 2006. — 288 s.
4. Bohdanova O. O. Okremi aspekty opodatkovannya sil'skohospodars'kykh pidpryyemstv / O. O. Bohdanova // Ekonomika. — 2011. — № 3. — S. 144–151.
5. Vyshnevs'kyi V. I. Pryntsypy opodatkovannya: obgruntuvannya ta empyrychna perevirka / V. I. Vyshnevs'kyi // Ekonomika Ukrayiny. — 2008. — № 10. — S. 55–72.
6. Koval'chuk A. T. Finansove pravo Ukrayiny. Stan i perspektyvy rozvytku: monohrafiya / A. T. Koval'chuk. — K.: Parlament's'ke vydannya, 2007. — 488 s.
7. Chernadchuk V. D. Byudzhetni pravovi vidnosyny v Ukrayini: ponyattya. Klyasyfikatsiya ta osoblyvosti struktury: Monohrafiya / V. D. Chernadchuk. — Sumy: Universytet's'ka knyha, 2011. — 172 s.
8. Mushenok V. V. Shchodo pryntsypiv formuvannya podatkovoho zakonodavstva Ukrayiny / V. V. Mushenok, A. M. Berezyuk // Naukovyy viznyk Natsional'noho universytetu bioresursiv ta pryrodokorystuvannya Ukrayiny: Seriya «Pravo», 2012. — Vyp. 173, ch. 3. — S. 184–189.
9. Mushenok V. V. Pryntsypy diyal'nosti derzhavy shchodo finansovoyi pidtrymky sil'skoho hospodarstva / V. V. Mushenok // Byuleten' Ministerstva yustyttsiyi Ukrayiny. — K., 2011. — № 7. — S. 91–98.
10. Zahorodniy A. H. Finansovyy slovnyk / A. H. Zahorodniy, H. L. Voznyuk, T. S. Smovzhenko [3-tye vyd.]. — L'viv: LBI NBU, 2002. — 475 s.
11. Finansove pravo: navch. posibn. Za zah. red. A. H. Chubenka, D. M. Pavlova. K.: KNT, 2014 r. — 600 s.

Музика Тетяна Олександрівна

кандидат юридичних наук,

асистент кафедри цивільного права № 2

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Музыка Татьяна Александровна

кандидат юридических наук,

ассистент кафедры гражданского права № 2

Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого

Muzyka Tetiana

Candidate of Science of Law,

Teaching Assistant of The Department of Civil Law № 2

Yaroslav Mudryi National Law University

ТЕОРИЯ ТА ПРАКТИКА ВИЗНАННЯ ДОГОВОРУ ДОВІЧНОГО УТРИМАННЯ (ДОГЛЯДУ) ДІЙСИМ

ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА ПРИЗНАНИЯ ДОГОВОРА ПОЖИЗНЕННОГО СОДЕРЖАНИЯ С ИЖДИВЕНИЕМ ДЕЙСТВИТЕЛЬНЫМ

THEORY AND PRACTICE OF THE RECOGNITION OF A LIFE CARE CONTRACT AS VALID

Анотація. У статті розглянуто можливість визнання договору довічного утримання дійсним відповідно до чинного цивільного законодавства України. Визначено, що нині у зв'язку зі скасуванням правила про державну реєстрацію договорів та встановлення замість цього процедури державної реєстрації прав є можливим визнавати дійсними договори довічного утримання (догляду), укладені з порушенням вимоги про його нотаріальне посвідчення. Підкреслено, що при цьому заінтересована сторона повинна надати письмові докази, які підтверджують факт домовленості сторін щодо всіх істотних умов договору, факт повного або часткового виконання договору та факт ухилення однієї зі сторін від його нотаріального посвідчення. З'ясовано, що ухвалюючи відповідні рішення суди беруть до уваги, крім письмових доказів, також і показання свідків.

Ключові слова: договір довічного утримання (догляду); визнання договору довічного утримання дійсним; визнання договору, укладеного з порушенням вимоги про його нотаріальне посвідчення, дійсним.

Аннотация. В статье рассмотрена возможность признания договора пожизненного содержания с иждивением действительным в соответствии с действующим гражданским законодательством Украины. Определено, что сейчас в связи с отменой правила о государственной регистрации договоров и установления вместо этого процедуры государственной регистрации прав возможным является признавать действительными договоры пожизненного содержания с иждивением, заключенные с нарушением требования о его нотариальном удостоверении. Подчеркнуто, что при этом заинтересованная сторона должна представить письменные доказательства, подтверждающие факт соглашения сторон по всем существенным условиям договора, факт полного или частичного выполнения договора и факт уклонения одной из сторон от его нотариального удостоверения. Выяснено, что, принимая соответствующие решения, суды принимают во внимание, кроме письменных доказательств, также и показания свидетелей.

Ключевые слова: договор пожизненного содержания с иждивением; признание договора пожизненного содержания с иждивением действительным; признание договора, заключенного с нарушением требования о его нотариальном удостоверении, действительным.

Summary. The article is about the possibility to recognize a life care contract as valid according to the civil legislation of Ukraine. It is defined, that state registration of rights has been constituted instead of official registration of contracts for now,

so it is possible to find life care contract valid, when it has been settled in contravention of the requirement of law to fulfill its notary certification. It is underlined, that herewith the concerned party has to submit documentary evidence to prove the fact of agreement on all essential conditions of a contract, the fact, that the contract has been fulfilled completely or partially and the fact, that one of the parties has evaded its notary certification. It is concluded, that in such cases courts also take into account testimony of witnesses except documentary evidence.

Key words: *life care contract; recognition of a life care contract as valid; recognition of a contract, settled in contravention of the requirement of law to fulfill its notary certification.*

Постановка проблеми. Теоретичні та практичні питання, пов'язані з укладенням, виконанням, розірванням договору довічного утримання (догляду) як способу забезпечення фізичних осіб належними умовами життя неодноразово розглядалися в науковій літературі, зокрема такими вченими, як В.П. Маслов [2], І.Й. Пучковська [6], О.В. Розгон [11], Н. Цопіна [15], О.С. Яворська [16]. При цьому слід відзначити, що з часів запровадження такої правової конструкції в законодавстві УРСР, а потім її відображення в чинному цивільному законодавстві України її сфера застосування та суб'єктний склад зазнали змін. Зокрема, якщо на початку свого існування це була форма забезпечення утримання виключно непрацездатних громадян (ст. 425 Цивільного кодексу (далі — ЦК) УРСР), то нині — зважаючи на положення ст. 746 ЦК України — утримання за цим договором може надаватися будь-якій фізичній особі незалежно від її віку та стану здоров'я. Але все-таки найчастіше такий договір укладається саме з громадянами, які через похилий вік чи незадовільний стан здоров'я не мають змоги самі про себе подбати, проте з метою отримання догляду можуть розпорядитися наявним у них майном.

Водночас у літературі немає однозначної відповіді, наприклад, щодо реального чи консенсуального характеру цього договору, щодо доцільності визнання його фідучіарним, щодо конкретних підстав та наслідків розірвання договору довічного утримання на вимогу набувача та відчужувача. Крім того, з аналізу судової практики випливає висновок про неоднаковість розуміння судами норм щодо наслідків недотримання вимог щодо форми договору довічного утримання (догляду), а саме щодо можливості визнання договору довічного утримання (догляду) дійсним у разі порушення вимоги ст. 745 ЦК України про обов'язкове нотаріальне посвідчення цього договору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про те, що в літературі немає достатнього обґрунтування спеціальних підстав та умов визнання дійсним договору довічного утримання, не посвідченого нотаріально, за чинним цивільним законодавством

України. Саме тому, на нашу думку, необхідність наукових досліджень з метою вирішення проблем у відносинах з договору довічного утримання (догляду), є беззаперечною.

Отже, **основними завданнями статті** є: по-перше, з'ясувати можливість визнання договору довічного утримання (догляду) дійсним у разі недотримання вимоги про його нотаріальне посвідчення; по-друге, визначити, які обставини мають бути враховані судами під час розгляду відповідних справ.

Виклад основного матеріалу. Згідно зі ст. 745 ЦК України договір довічного утримання (догляду) укладається у письмовій формі та підлягає нотаріальному посвідченню. За ч. 1. ст. 220 ЦК України в разі недодержання сторонами вимоги закону про нотаріальне посвідчення договору такий договір є нікчемним. Водночас у ч. 2. ст. 220 ЦК України встановлено: якщо сторони домовилися щодо усіх істотних умов договору, що підтверджується письмовими доказами, і відбулося повне або часткове виконання договору, але одна із сторін ухилилася від його нотаріального посвідчення, суд може визнати такий договір дійсним. У цьому разі наступне нотаріальне посвідчення договору не вимагається.

Крім того, у п. 13 постанови пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними» від 6 листопада 2009 року, роз'яснено, що, вирішуючи спір про визнання правочину, який підлягає нотаріальному посвідченню, дійсним, судам необхідно враховувати, що норма ч. 2 ст. 220 ЦК України не застосовується щодо правочинів, які підлягають і нотаріальному посвідченню, і державній реєстрації [5]. У зв'язку з цим зокрема в рішенні Мукачівського міськрайонного суду Закарпатської області від 21.09.2015 у справі № 303/3385/15-ц за позовом про визнання договору довічного утримання (догляду) дійсним визначено, що договір довічного утримання (догляду) є договором відчуження, отже відповідно до чинного законодавства України підлягає нотаріальному посвідченню і державній реєстрації, що унеможливорює визнання договору дійсним. Відповідно суд дійшов висновку про безпідставність позову та відмовив у його задоволенні [8].

Однак слід зробити висновок, що нині таке рішення не відповідає чинному законодавству. Так, із набранням чинності з 1 січня 2013 року нової редакції Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» [3] правило про державну реєстрацію правочинів скасовується (незважаючи на існування ст. 210 ЦК України) та повною мірою діє правило про державну реєстрацію речових прав на нерухомість, а отже, і про це правильно зазначено в літературі, така процедура укладання договору довічного утримання та вимоги до його форми віднині не стане перешкодою для застосування норми ч. 2 ст. 220 ЦК України в разі порушення сторонами вимоги закону про нотаріальне посвідчення [13, с. 292–293].

На підтвердження цієї позиції висловився й Вищий спеціалізований суд з розгляду цивільних і кримінальних справ, який звернув увагу на те, що частину третю статті 640 ЦК викладено в новій редакції, згідно з якою договір, що підлягає нотаріальному посвідченню, є укладеним із дня такого посвідчення, а з частини другої статті 657 ЦК виключено слова «та державної реєстрації». З цього часу не передбачено державної реєстрації правочину, якщо в договорі не передбачено інше, а право на нерухоме майно та його обтяження, які підлягають державній реєстрації, виникають з моменту такої реєстрації [4]. Проте у зв'язку зі специфікою правовідносин, що виникають за договором довічного утримання (догляду), слід відповісти на питання, чи можливо поширювати це правило й на такий договір. Зокрема, йдеться про те, що, по-перше, позови про визнання договору довічного утримання (догляду), не посвідченого нотаріально, дійсним, подаються як за життя, так і після смерті «відчужувача», тому може бути неможливим безпосередньо установити його дійсні наміри. По-друге, яким чином суд має зробити висновок про фактичне виконання умов цього договору, оскільки, з одного боку, як правило, «відчужувач» за договором продовжує проживати в тому приміщенні, яке нібито передане «набувачеві», а з другого боку — необхідно довести факт виконання своїх обов'язків, що становлять утримання (догляд) «набувачем».

Аналіз судової практики дав змогу зробити висновок про те, що судами вже постановлено низку судових рішень за позовами про визнання договору довічного утримання дійсним, у яких вимоги як задовольняються, так і визнаються такими, що не підлягають задоволенню. Крім того, позови подаються як за життя «відчужувача», так і після його смерті. Тому виникає питання про обставини, за наявності або відсутності яких договір довічного

утримання, не посвідчений нотаріально, може бути визнано судом дійсним. Розглянемо декілька типових судових рішень із різним правовим результатом.

Так, у рішенні суду за позовом про визнання договору довічного утримання дійсним та визнання права власності на квартиру та домоволодіння [1] встановлено, що між позивачкою та померлою власницею спірного майна укладено договір довічного утримання в простій письмовій формі. Відповідно до умов договору позивачка зобов'язалася здійснювати утримання (догляд) за власницею майна. Пунктом 7 договору довічного утримання передбачено, що сторони зобов'язалися нотаріально посвідчити цей договір, однак у встановлений строк, оскільки власниця майна була на той момент вже в важкому стані, через погане самопочуття вона не з'явилася до нотаріуса для нотаріального посвідчення укладання договору. Сторони договір довічного утримання у нотаріальній формі так і не уклали, однак позивачка твердила, що сумлінно виконувала взяті на себе зобов'язання за цим договором, піклувалася про власницю майна та доглядала її. На час звернення позивачки до суду з її дозволу у квартирі проживає відповідач, який вважає себе спадкоємцем. Однак будь-яких заперечень та доказів щодо спростування позовних вимог він до суду не надав. Виходячи з обставин справи, суд зазначив, що позовна вимога щодо визнання права власності на домоволодіння не підлягає задоволенню, оскільки на підтвердження цієї позовної вимоги позивачем не надано належних та допустимих доказів. Решта позовних вимог (а саме щодо визнання договору довічного утримання дійсним та визнання права власності на квартиру) є законними та обґрунтованими, а тому є такими, що підлягають задоволенню [1]. Водночас із описової частини цього судового рішення не зрозуміло, якими саме доказами підтверджувалося виконання позивачкою своїх обов'язків за нібито укладеним договором довічного утримання (догляду), крім відсутності заперечень та доказів іншого з боку відповідача. Тому викликає сумнів обґрунтованість наведеного судового рішення навіть зважаючи на те, що позовні вимоги задоволено частково — тільки щодо одного із зазначених об'єктів нерухомості.

У ще одному рішенні суду з аналогічними позовними вимогами [7] представник відповідача (сільської ради), позов визнав, крім того, під час укладання договору між позивачем і власником будинку був присутній свідок, який підтвердив і факт домовленості, і подальше здійснення позивачем дій щодо утримання власника будинку за життя, а також поховання після смерті. Суд зробив висновок, що всі істотні умови договору довічного утримання

виконані, такий договір слід визнати дійсним, а отже за позивачем слід визнати право власності на майно, визначене в договорі [7]. Тобто суд задовольнив позов, посилаючись на визнання позову відповідачем — органом місцевого самоврядування (тобто йдеться про те, що спадкоємців у власника будинку не було), а також на показання свідка. Водночас слід зазначити, що хоча договір довічного утримання (догляду) має укладатися в письмовій формі та посвідчуватися нотаріально, але за ч. 3 ст. 206 ЦК України правочини на виконання договору, укладеного в письмовій формі, можуть за домовленістю сторін вчинятися усно, якщо це не суперечить договору або закону. Отже, оскільки прямої такої вимоги щодо договору довічного утримання (догляду) законом не встановлено, то і правові наслідки за ст. 218 ЦК України щодо неможливості обґрунтування судового рішення показаннями свідків не настають. До того ж і за ч. 1 ст. 61 Цивільного процесуального кодексу України (далі — ЦПК України) обставини, визнані сторонами та іншими особами, які беруть участь у справі, не підлягають доказуванню.

Однак щодо цього судового рішення слід відзначити некоректність формулювання позовних вимог в частині визначення способу захисту, а саме те, що позов подавався не про визнання договору довічного утримання дійсним, а «про визнання договору довічного утримання таким, що відбувся», що суперечить визначенню відповідного способу захисту в ч. 2 ст. 220 ЦК України. Проте суд не звернув на це уваги та виніс рішення: «Визнати договір довічного утримання... таким, що відбувся». Натомість за ст. 4 ЦПК України, здійснюючи правосуддя, суд захищає права, свободи та інтереси фізичних осіб, права та інтереси юридичних осіб, державні та суспільні інтереси у спосіб, визначений законами України. А отже якщо позивачем обрано спосіб захисту, який законами України не передбачений, суд, уточнюючи позовні вимоги в попередньому судовому засіданні, повинен роз'яснити це позивачу і запропонувати йому привести зміст його вимоги у відповідність до закону, оскільки згідно з принципом диспозитивності суд розглядає цивільні справи тільки в межах заявлених позивачем вимог (ч. 1 ст. 11 ЦПК України).

В іншій судовій справі позов про визнання договору довічного утримання дійсним та визнання права власності на нерухоме майно пред'явлено до контрагента за цим договором за його життя [10]. Позовні вимоги обґрунтовано тим, що з відповідачкою укладено договір довічного утримання, згідно з яким відповідачка зобов'язувалася передати позивачці у власність квартиру, взамін чого позивачка зобов'язалася забезпечувати відповідачку триразовим

харчуванням, посезонним одягом та взуттям, надавати грошове утримання щомісячно, починаючи з дати укладення договору. Однак, уклавши даний договір, нотаріально його не посвідчили у зв'язку з неспроможністю відповідачка це вчинити в силу захворювання та необхідністю додаткових фінансових витрат, які були потрібні на її лікування. У судовому засіданні позивачка пояснила, що повністю виконує умови договору та утримує відповідачку. У той же час, відповідачка ухиляється від його нотаріального посвідчення, посилаючись на різні життєві обставини. Представник відповідачки в судовому засіданні позов визнав та не заперечував проти його задоволення, суду пояснив що його довірителька дійсно уклала договір довічного утримання з позивачкою, яка виконує його умови, проте, в силу похилого віку, хвороби, а також скрутного матеріального стану не має можливості посвідчити нотаріально даний договір. Позов задоволено [10]. Власне в цьому випадку підставою задоволення позову є визнання обставин справи відповідачем і внаслідок цього відсутність потреби їх доказування (ч. 1 ст. 61 ЦПК України). Однак слід відзначити, що формулювання «договір довічного утримання, згідно з яким відповідачка зобов'язувалася передати позивачеві у власність квартиру» не характерне для конструкції договору довічного утримання (догляду), який у ст. 744 ЦК України сформульовано як реальний договір, а саме «одна сторона (відчужувач) передає другій стороні (набувачеві) у власність житловий будинок». Однак далі, виходячи з пояснень позивача та представника щодо умов та мети договору, можна зробити висновок, що йдеться все-таки про договір довічного утримання (догляду).

У рішенні суду за позовом про визнання договору довічного утримання дійсним та визнання права власності на нерухоме майно [9] в задоволенні позову, на відміну від попередніх прикладів, відмовлено, і відмовлено, на нашу думку, цілком обґрунтовано. Так, позивачка пояснила, що між нею та власником нерухомого майна, на момент подання позову померлим, було укладено усний договір довічного утримання. Однак суд установив, що позивачем всупереч ст. 60 ЦПК України не надано до суду належних та допустимих доказів того, що між нею та власником майна була домовленість щодо істотних умов договору і відбулося повне або часткове виконання договору. Також позивачем та її представниками не надано суду належних та допустимих доказів ухилення померлої від нотаріального посвідчення договору довічного утримання. Суд вважає необґрунтованими доводи позивача та її представників, що факт домовленості між померлою та позивачем щодо усіх істотних умов договору довічного утримання підтверджуються

поясненнями чотирьох свідків, які не підтвердили в суді й той факт, що власник майна будь-яким чином ухилився від нотаріального посвідчення договору довічного утримання. За вказаних обставин суд правильно визначив, що не може послатися на пояснення свідків, оскільки такі докази не є письмовими, і як наслідок, не є допустимими відповідно до вимог ч. 1 ст. 218 та ч. 2 ст. 220 ЦК України [9]. Доведення факту ухилення контрагента за договором, про визнання дійсним якого подається позов, від здійснення нотаріального посвідчення має значення тому, що суд не повинен підміняти собою інші відповідні органи, зокрема й виконувати функції нотаріуса. Тому заінтересована сторона повинна аргументувати, що ухилення від нотаріального посвідчення договору, зокрема й договору довічного утримання (догляду), є нездоланим і безповоротним.

Висновки:

1. За чинним цивільним законодавством України, зокрема з прийняттям нової редакції Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» визнання договору довічного утримання (догляду) дійсним за правилами ст. 220 ЦК України є можливим, причому

як за життя відчужувача, так і після його смерті. Водночас практика застосування цієї статті й досі є неоднаковою.

2. Для визнання розглядуваного договору дійсним слід доведеними мають бути, по-перше, факт домовленості сторін щодо всіх істотних умов договору, що підтверджується письмовими доказами; по-друге, факт повного або часткового виконання договору, що може підтверджуватися, крім письмових доказів, ще й показаннями свідків; по-третє, факт ухилення однієї зі сторін від його нотаріального посвідчення.

3. Суди не зважають на те, що майно за договором довічного утримання (догляду), щодо якого подається позов про визнання його дійсним, ні фактично, ні юридично не передається «відчужувачем» «набувачеві»: «відчужувач» проживає в спірному житлі (або проживав у ньому до смерті), водночас і позивач у нього не переселяється. Увагу акцентовано на здійсненні набувачем догляду, необхідний обсяг якого вирішується судом на власний розсуд. Власне, вимога про визнання права власності подається разом із вимогою про визнання розглядуваного договору дійсним і визнається судами такою, що впливає з останньої.

Література

1. Заочне рішення Індустріального районного суду м. Дніпропетровська від 23 травня 2017 року в справі № 202/2908/17. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/69785616>.
2. Маслов В. Ф. Договори с условием пожизненного содержания. Советское государство и право. 1954. № 6. С. 112–117.
3. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Закон України від 1.07.2004 № 1952-IV зі змін. в ред. від 04.06.2017. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1952-15/page>.
4. Про практику застосування судами законодавства під час розгляду цивільних справ про захист права власності та інших речових прав: лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ № 24–150/0/4–13 від 28.01.2013. URL: <http://document.ua/pro-praktiku-zastosuvannja-sudami-%20zakonodavstva-pid-chas-roz-doc130596.html>.
5. Про судову практику у справах про визнання правочину недійсним: постанова Пленуму Верховного Суду України від 06.11.2009 № 9. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-09>.
6. Пучковська І. Й. Щодо загальної характеристики договору довічного утримання (догляду). Проблеми законності. Вип. 105. Харків, 2009. С. 49–56.
7. Рішення Кобеляцького районного суду Полтавської області від 20 вересня 2017 року в справі № 532/757/17. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/69374347>.
8. Рішення Мукачівського міськрайонного суду Закарпатської області від 21.09.2015 у справі № 303/3385/15-ц. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/51472183>.
9. Рішення Надвірнянського районного суду Івано-Франківської області від 06 березня 2017 року в справі № 348/913/16-ц. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/65181883>.
10. Рішення Соснівського районного суду м. Черкаси від 6 червня 2017 року у справі № 712/5387/17. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/67269667>.
11. Розгон О. В. Теоретичні та практичні аспекти виконання договору довічного утримання. Юридичний науковий електронний журнал. 2016. № 2. С. 39–42. URL: http://lsej.org.ua/2_2016/11.pdf.

12. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. Відом. Верхов. Ради України. 2003. № 40–44. Ст. 356.
13. Цивільний кодекс України: наук.-практ. коментар / за ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Т. 8: Договори про передачу майна у власність та користування: пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, М-ва юстиції, науковців, фахівців / Л. М. Баранова [та ін.]. Харків: Страйд: ФО-П Лисяк Л. С., 2013. 672 с.
14. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. Відом. Верхов. Ради України. 2003. № 40–41, 42. Ст. 492.
15. Цопіна Н. Договір довічного утримання (догляду): питання правової характеристики. Юридична Україна. 2017. № 4. С. 34–40.
16. Яворська О. С. Розірвання договору довічного утримання (догляду). Університетські наукові записки: часопис. Хмельницький. 2014. № 2 (50). С. 130–136.

References

1. Zaochne rishennia Industrialnogo raionnogo sudu m. Dnipropetrovska vid 23 travnia 2017 roku v spravi № 202/2908/17. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/69785616>.
2. Maslov V. F. Dogovory s uslovium pozhiznennogo sodержaniya. Sovetskoe gosudarstvo i pravo. 1954. № 6. S. 112–117.
3. Pro derzhavnu reiestratsiiu rechovykh prav na nerukhome maino ta yikh obtiazhen: Zakon Ukrainy vid 1.07.2004 № 1952-IV zi zmin. v red. vid 04.06.2017. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1952-15/page>.
4. Pro praktyku zastosuvannia sudamy zakonodavstva pid chas rozghliadu tsyvilnykh sprav pro zakhyst prava vlasnosti ta inshykh rechovykh prav: lyst Vyschoho spetsializovanoho sudu Ukrainy z rozghliadu tsyvilnykh i kryminalnykh sprav № 24–150/0/4–13 vid 28.01.2013. URL: <http://document.ua/pro-praktiku-zastosuvannja-sudami-%20zakonodavstva-pid-chas-roz-doc130596.html>.
5. Pro sudovu praktyku u spravakh pro vyznannia pravochynu nediisnym: postanova Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrainy vid 06.11.2009 № 9. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-09>.
6. Puchkovska I. Y. Shehodo zahalnoi kharakterystyky dohovoru dovichnoho utrymanna (dohliadu). Problemy zakonnosti. Vyp. 105. Kharkiv, 2009. S. 49–56.
7. Rishennia Kobeliatskoho raionnogo sudu Poltavskoi oblasti vid 20 veresnia 2017 roku v spravi № 532/757/17. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/69374347>.
8. Rishennia Mukachivskoho miskraionnogo sudu Zakarpatskoi oblasti vid 21.09.2015 u spravi № 303/3385/15-ts. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/51472183>.
9. Rishennia Nadvirnianskoho raionnogo sudu Ivano-Frankivskoi oblasti vid 06 bereznia 2017 roku v spravi № 348/913/16-ts. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/65181883>.
10. Rishennia Sosnivskoho raionnogo sudu m. Cherkasy vid 6 chervnia 2017 roku u spravi № 712/5387/17. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/67269667>.
11. Rozghon O. V. Teoretychni ta praktychni aspekty vykonannia dohovoru dovichnoho utrymanna. Yurydychni naukovyi elektronnyi zhurnal. 2016. № 2. S. 39–42. URL: http://lsej.org.ua/2_2016/11.pdf.
12. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 16.01.2003 № 435-IV. Vidom. Verkhov. Rady Ukrainy. 2003. № 40–44. Ст. 356.
13. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy: nauk.-prakt. komentar / za red. І. V. Spasybo-Fatieievoi. Т. 8: Dohovory pro peredachu maina u vlasnist ta korystuvannia: poiasnennia, tлумachennia, rekomendatsii z vykorystanniam pozytsii vyshchykh sudovykh instantsii, М-ва yustytysii, naukovtsiv, fakhivtsiv / L. M. Baranova [ta in.]. Kharkiv: Straid: FO-P Lysiak L. S., 2013. 672 s.
14. Tsyvilnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 18.03.2004 № 1618-IV. Vidom. Verkhov. Rady Ukrainy. 2003. № 40–41, 42. Ст. 492.
15. Tsopina N. Dohovir dovichnoho utrymanna (dohliadu): pytannia pravovoi kharakterystyky. Yurydychna Ukraina. 2017. № 4. S. 34–40.
16. Yavorska O. S. Rozirvannia dohovoru dovichnoho utrymanna (dohliadu). Universytetski naukovyi zapysky: chasopys. Khmelnytskyi. 2014. № 2 (50). S. 130–136.

Піх Юлія Андріївна

*аспірант кафедри теорії та історії держави і права
Львівського державного університету внутрішніх справ*

Пих Юлия Андреевна

*аспирант кафедры теории и истории государства и права
Львовского государственного университета внутренних дел*

Pih Yulia

Post-Graduate Student of the

*Department of the Theory and History of State and Law of the
Lviv State University of Internal Affairs*

DOI: 10.25313/2520-2308-2017-5-4091

**СПІВВІДНОШЕННЯ СВІТСЬКОГО ТА РЕЛІГІЙНОГО
В ІУДЕЙСЬКОМУ ПРАВІ
СООТНОШЕНИЕ СВЕТСКОГО И РЕЛИГИОЗНОГО
В ИУДЕЙСКОМ ПРАВЕ
VALUE OF SECULAR AND RELIGIOUS
IN JEWISH LAW**

Анотація. У статті наголошено, що питання релігії як предмет обговорення є невід'ємною складовою дискусій і полемік в ізраїльському суспільстві з перших днів існування Держави Ізраїль. Це пов'язано з тим, що релігійне питання охоплює як сферу соціально-політичної діяльності, так і приватне життя громадян. У зв'язку з цим становить підвищений науково-практичний інтерес дослідження антагонізму і конкуренції між державою і релігійними інституціями Ізраїлю, як до його створення в 1948 р, так і в ході подальшого державно-політичного і правового становлення. Звідси випливає особлива значимість розгляду аспектів, що стосуються визначення місця і ролі релігії в правовій системі координат.

Зазначено, що Держава Ізраїль офіційно не є теократичною державою, хоча іудаїзм наскрізь пронизує її державно-правову матерію, в значній мірі визначаючи морально-психологічний стан суспільства. Однак де-факто релігійні інститути в Ізраїлі не відокремлені від держави. Тенденції останніх років свідчать про те, що країна рухається в напрямку, здатному привести її до теократичної форми правління.

Визначено, що у сучасній правовій системі Ізраїлю утвердилися принципи, які не мають аналогів в інших правових системах. Зокрема, мова йде про принцип «не за буквою закону», який застосовується в тих випадках, коли закон суперечить релігійно-моральним установкам, в тому числі критеріям справедливості. Даний принцип, що сформувався ще в талмудичну епоху, застосовується протягом багатьох століть, в тому числі і в сучасній правозастосовчій практиці, зокрема Верховного суду Ізраїлю

Автор статті приходить до висновку, що взаємодія світського і релігійного права в правовій системі Держави Ізраїль свідчить наступне: 1) на сучасному етапі однією з найбільш актуальних проблем в ізраїльському суспільстві і законодавстві є наявність правового вакууму у питанні відокремлення держави від релігійних інститутів; 2) наявність як складової правової системи Держави Ізраїль елементів як світського (континентального права і загального права), так і релігійного права (іудейського, мусульманського) свідчить про дихотомії ізраїльської правової традиції.

Ключові слова: релігія, право, релігійно-правова система, секуляризація, десекуляризація, іудейське право.

Аннотация. В статье отмечается, что вопросы религии как предмет обсуждения является неотъемлемой составляющей дискуссий и полемики в израильском обществе с первых дней существования Государства Израиль. Это связано с тем, что религиозный вопрос охватывает как сферу социально-политической деятельности, так и частную жизнь граждан. В связи с этим представляет повышенный научно-практический интерес исследования антагонизма и конкуренции между государством и религиозными организациями Израиля, как к его созданию в 1948 г., так и в ходе дальнейшего

государственно-политического и правового становления. Отсюда следует особая значимость рассмотрения аспектов, касающихся определения места и роли религии в правовой системе координат.

Отмечено, что Государство Израиль официально не является теократическим государством, хотя иудаизм насквозь пронизывает ее государственно-правовую материю, в значительной степени определяя морально-психологическое состояние общества. Однако де-факто религиозные институты в Израиле не отделены от государства. Тенденции последних лет свидетельствуют о том, что страна движется в направлении, способном привести ее к теократической форме правления.

Определено, что в современной правовой системе Израиля утвердились принципы, которые не имеют аналогов в других правовых системах. В частности, речь идет о принципе «не по букве закона», который применяется в тех случаях, когда закон противоречит религиозно-нравственным установкам, в том числе критериям справедливости. Данный принцип, сформировался еще в талмудическую эпоху, применяется в течение многих веков, в том числе и в современной правоприменительной практике, в частности Верховного суда Израиля

Автор статьи приходит к выводу, что взаимодействие светского и религиозного права в правовой системе государства Израиль гласит следующее: 1) на современном этапе одной из наиболее актуальных проблем в израильском обществе и законодательстве является наличие правового вакуума в вопросе отделения государства от религиозных институтов; 2) наличие как составляющей правовой системы государства Израиль элементов как светского (континентального права и общего права), так и религиозного права (иудейского, мусульманского) свидетельствует о дихотомии израильской правовой традиции.

Ключевые слова: религия, право, религиозно-правовая система, секуляризация, десекуляризация, иудейское право.

Summary. The paper notes that religious issues as a subject of discussion are an integral part of discussions and polemics in Israeli society from the very first days of the existence of the State of Israel. This is due to the fact that the religious question covers both the sphere of socio-political activity and the private life of citizens. In this connection, there is an increased scientific and practical interest in the study of antagonism and competition between the state and the religious organizations of Israel, both in its creation in 1948, and in the course of further state-political and legal formation. Hence, the special significance of the consideration of aspects related to the determination of the place and role of religion in the legal system of coordinates. It is noted that the State of Israel is not officially a theocratic state, although Judaism penetrates its state-legal matter through it, largely defining the moral and psychological state of society.

However, de facto religious institutions in Israel are not separated from the state. Trends in recent years indicate that the country is moving in a direction capable of bringing it to the theocratic form of government. It has been determined that in today's legal system of Israel, principles have been established that have no analogues in other legal systems. In particular, we are talking about the principle «not by the letter of the law», which applies in cases where the law is contrary to religious-moral principles, including the criteria of justice. This principle, spurred back in the Talmudic era, has been used for many centuries, including in modern law enforcement practice, in particular the Supreme Court of Israel.

The author of the article concludes that the interaction of secular and religious law in the legal system of the State of Israel reads as follows: 1) At the present stage, one of the most urgent problems in Israeli society and legislation is the existence of a legal vacuum in the matter of separating the state from religious institutions; 2) the existence of elements of both secular (continental law and general law) as well as religious law (Jewish, Muslim) as a component of the legal system of the state of Israel testifies to the dichotomy of the Israeli legal tradition.

Key words: religion, law, religious-legal system, secularization, desegregation, Jewish law.

Постановка проблеми. Цікава для правової науки унікальність взаємин держави і релігійних інститутів в Ізраїлі. З одного боку, в Ізраїлі релігійні інститути не відокремлені від держави, на відміну від України та більшості західних країн. З іншого — Ізраїль не є релігійною державою в тому сенсі, як, наприклад, деякі мусульманські країни (Іран, Саудівська Аравія): закони держави встановлюють не релігійні авторитети, а демократично обраний парламент. Таким чином, хоча в Ізраїлі релігійні інститути де-факто не відокремлені

від владних структур, теократичною державою він офіційно не є.

Питання релігії як предмет обговорення є невід'ємною складовою дискусій і полемік в ізраїльському суспільстві з перших днів існування Держави Ізраїль. Це пов'язано з тим, що релігійне питання охоплює як сферу соціально-політичної діяльності, так і приватне життя громадян. У зв'язку з цим становить підвищений науково-практичний інтерес дослідження антагонізму і конкуренції між державою і релігійними інституціями Ізраїлю, як до його створення в 1948 р, так і в ході

подальшого державно-політичного і правового становлення. Звідси впливає особлива значимість розгляду аспектів, що стосуються визначення місця і ролі релігії в правовій системі координат.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відомий фахівець з релігійного питання Є. Гутман у монографії «Політична система Ізраїлю» зазначає, що «в Ізраїлі релігія є одночасно об'єднуючим і роз'єднують фактором. Багато соціально-політичних конфліктів пов'язані з глибоким розколом ізраїльського суспільства з питання про релігію і державі. І неможливо проігнорувати внесок релігії в зміцнення єврейського національної самосвідомості в Ізраїлі (і, ймовірно, також в збереженні єврейства в діаспорі), оскільки моноконфесійна нація (або релігійний вимір єврейства як нації) підтримує його відокремлення від інших етносів і кордон між ними» [3, с. 357].

Значення іудейського права підкреслювали представники світської влади ще на ранніх етапах формування державності. Так, в законопроекті про спадкування в обґрунтування позиції Міністерства юстиції був приведений аргумент про те, що іудейське право — це «першоджерело, але не єдине і не зобов'язує» [12, с. 39]. До того ж, унікальність іудейського права виражається в тому, що воно «є прикладом юридичної системи, яка збереглася, незважаючи на відсутність підтримки її державного апарату» [11, с. 4–5]. Однак варто зазначити усталену в ізраїльській та вітчизняній літературі думку про те, що в даний момент правова система ізраїльського суспільства знаходиться в стані кризи, що детермінують фактором якого послужило почалося в 1980-х рр. «Поступове наростання політичної активності релігійних партій ... і посилення їх тиску на повсякденне життя ізраїльського суспільства».

В даний час більшість ізраїльських юристів відносяться до іудейського праву негативно. Це можна пояснити, з одного боку, байдужістю до єврейської традиції, а з іншого — «антагонізмом до «вужкості» традиційного способу життя, який ведуть при дотриманні приписів іудаїзму ортодоксальні релігійні євреї». Але при всій неоднозначності, що межує часом з одіозністю деяких авторів, іудейське право є невід'ємною частиною правової системи Держави Ізраїль і його місце в якості системоутворюючого фактора вписано а priori.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є вивчення правової природи правової системи Ізраїлю та здійснення співвідношення світського і релігійного в іудейському праві.

Виклад основного матеріалу. Держава Ізраїль офіційно не є теократичною державою, хоча іудаїзм наскрізь пронизує її державно-правову матерію, в значній мірі визначаючи морально-психологічний стан суспільства. Однак де-факто релігійні інститути в Ізраїлі не відокрем-

лені від держави. Тенденції останніх років свідчать про те, що країна рухається в напрямку, здатному привести її до теократичної форми правління. Прикладом цього може служити вислів міністра юстиції Ізраїлю Яков Неемана — представника світської влади, зроблене їм 10 листопада 2009 р.: «Крок за кроком ми будемо дарувати громадянам Ізраїлю закони Тори і зробимо Галаху основним законом країни. Ми повинні повернути народу спадщину батьків. Тора дає відповіді абсолютно на всі питання, що постають перед нами» [14]. Все це підтверджує універсальний характер тези про те, що в даний час ліберально-гуманістичні цінності переживають занепад, а вплив релігійної традиції, навпаки, посилюється, в тому числі в рамках права.

Відомий факт, що Ізраїль підтримує статус-кво, з деякими незначними трансформаціями [18, с. 253]. Релігійно-правові норми домінують над питаннями особистого статусу, а визнані громади зберегли свою сферу повноважень. До того ж були визнані релігійні громади друзів, Баха і послідовників Євангелічної єпископальної церкви. Інші громади, такі як лютерани, баптисти, квакери, також діють в країні, незважаючи на відсутність офіційного визнання.

Один з найбільш яскравих прикладів суперечності світського і релігійного можна привести зі сфери сімейного права. Так, атеїсти і нерелігійні євреї, які бажають укласти шлюб в Ізраїлі, повинні пройти релігійний обряд, що проводиться ортодоксальним рабином. У той же час пара може зареєструвати шлюб за кордоном або підписати шлюбний договір, і обидва дії будуть визнані ізраїльськими світськими судами і прийняті до уваги реєстраційними органами. Однак справа зрушила з мертвої точки з прийняттям 5 листопада 2010 р., після прийняття Закону про цивільний шлюб. Даний нормативний акт ввів поняття цивільного шлюбу для осіб, що не належать до традиційних для Ізраїлю конфесій (іудаїзм, іслам, християнство). Бажаючи зареєструвати цивільний шлюб повинні подати відповідне прохання на ім'я реєстратора шлюбів при Міністерстві юстиції. Прохання разом з супровідними документами передається на перевірку в релігійні суди всіх офіційних конфесій. У разі якщо всі суди підтвердять, що жоден з подружжя не належить до будь-якої конфесії, пара запрошується до органу юстиції для реєстрації шлюбу. Ще на стадії розгляду цей закон отримав високу оцінку тих, хто бачить в ньому можливість перервати монополію ортодоксів; інші вважають його недостатнім кроком, який може мати значимість для певної частини населення, але далекий від вирішення основної проблеми [17, с. 254].

На даний момент однією з прогалин у вирішенні даної проблематики є відсутність чіткого законодавства, що регламентує місце релігії в житті суспільства і держави. Крім того, Ізраїль ратифікував Міжнародний

пакт про громадянські і політичні права (1966 р.), крім частини, що стосується цивільного стану та сімейного статусу громадян. У цих умовах суди (а в ізраїльських умовах — саме Верховний суд) зобов'язані відігравати коригувальну роль, не допускаючи дискримінації за релігійною ознакою [6, с. 116].

Серед ізраїльських юристів і політологів тривають дискусії щодо правомірності визначення «єврейське і демократичне». На думку деяких ізраїльських юристів, цей термін не містить протиріч і обидва елементи — єврейський і демократичний, доповнюючи один одного, знаходяться в повній гармонії. Посилання при цьому робляться на те, що цінності будь-якого демократичного суспільства розвивалися під безпосереднім впливом єврейських цінностей, історії, культури та традицій. У країні чимало правознавців, які вважають, що, незважаючи на незаперечний єврейський характер ізраїльської держави, в силу наявності у євреїв права репатріюватися в нього і чисто єврейських цінностей не можна ідентифікувати цю державу як «єврейську і демократичну», допоки існують Галах і рабинатські суди, так як в цьому випадку поняття «правова держава» абсолютно несумісне з концепцією галахічні-теократичної держави. І якщо перші намагаються вивести дефініцію єврейського характеру з демократії, то останні дотримуються протилежної точки зору, спираючись на те, що єврейська сутність Держави Ізраїль визначає його демократичну суть.

Визнаючи певну правоту за цими постулатами, не можна повністю погодитися з ними: важко поставити знак тотожності між єврейством і ліберально-гуманістичною політико-правовою традицією, одночасно закріпивши «єврейський характер держави». Вважаємо визначення Ізраїлю як «єврейської держави» рівнозначна твердженням, що в історичному, політичному, юридичному розумінні це держава єврейського народу, тобто всесвітньої громади, заснованої на релігійних засадах і розсіяною по всьому світу. При цьому Верховний суд Ізраїлю, розглядаючи чергову апеляцію на рішення суду нижчої інстанції, що стосується змісту принципу «єврейської держави», висловив упевненість в тому, що «існування Держави Ізраїль в вигляді держави єврейського народу не заперечує його демократичного характеру».

Виходячи з наведеного, можна відзначити, що два цих поняття існують полярних площинах. Так, під єврейською державою розуміється політична організація суспільства, в якій культурологічну основу становить історичний спадок, культурну спадщину, традиція і релігія єврейського народу [5, с. 22], а під демократичною державою — організація суспільства, діяльність якої базується на волі народу громадян Держави Ізраїль і спрямована на забезпечення і реалізацію фундаментальних прав і свобод людини і громадянина.

У розвиток питання Верховний суд прийняв рішення, що фраза «демократична держава» означає не тільки вільні вибори і правління більшості, а й захист прав людини і забезпечення незалежності судової системи [9]. Для того щоб знизити напруженість у відносинах між «єврейським» і «демократичним», єврейські цінності були витлумачені Верховним судом Ізраїлю як відображають універсальні людські цінності, що дозволяє цінностям демократії та єврейським цінностям співіснувати [8].

Офіційна доповідь, представлена Ізраїлем в Комітеті з прав людини ООН в 1998 р, об'єднавши доповідь про реалізацію Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 р, досить детально описує складний характер відносин між державою і релігійними інституціями всередині країни. У доповіді ці відносини розглядаються як «дуже заплутані», зокрема, зазначено: «Історія, політична доцільність, партійна політика, відсутність конституції, яка особливим чином стосується свободи релігії, а також широкі повноваження Кнесету в релігійних питаннях призвели до роздрібленості законів і процесів, які не так легко піддаються узагальненню» [10].

Далі, аналізуючи ізраїльську модель взаємовідносин держави і релігійних інститутів, автори доповіді відзначають: «В Ізраїлі немає офіційної релігії у вузькому сенсі слова. Разом з тим Ізраїль не дотримується принципу поділу релігійних і державних інститутів. Швидше за все, право і практика Ізраїлю щодо свободи віросповідання найкращим чином може бути зрозуміла як свого роду гібрид: з одного боку, це невтручання в релігійні справи, з іншого боку, взаємопроникнення релігійних і владних інститутів в певних формах, в першу чергу законодавче встановлення юрисдикції релігійних судів різних конфесій в питаннях особистого статусу; державне фінансування органів, які надають релігійні послуги окремим релігійним громадам, а також ряд правових інститутів і процедур, які застосовують іудейські релігійні норми до єврейського населення. Можна сказати, що Ізраїль досить успішний в забезпеченні свободи відправлення релігійного культу і використанні місцевості для трьох монотеїстичних релігій, зокрема, для представників неєврейських громад. У свою чергу, важче стверджувати, що принцип свободи від релігії повністю забезпечений, зокрема, для єврейського населення» [10]. Підводячи підсумок, автори доповіді відзначили, що «компроміс між єврейським релігійним правом і інститутами світської держави».

Релігійні суди вирішують справи на основі позитивного релігійного права, що свічить про розкол в судовій системою [17]. Робота всіх державних установ, які діють в релігійній сфері, є об'єктом перевірки Верховного суду, в тому числі питання, пов'язані із застосуванням

релігійного права. Релігійні суди перевищують свою юрисдикцію, якщо видають рішення, що суперечать положенням світських законів, що стосуються рівних прав для жінок, усиновлення та шлюбно-майнових відносин [13]. Як вірно зауважив В. П. Воробйов, конкуренція між різними судовими органами виключає доктринальне єдність і, як наслідок, юридичну безпеку. Вона може навіть привести до пропуску в застосуванні права щодо особистого статусу однієї і тієї ж особи [1, с. 123].

При системі, де державне право і релігійне право «нашаровані» один на одного, юридичне пізнання суду не може вважатися повністю засвоєним. Так, ізраїльський суддя, який працює в державному суді повинен мати достатнє уявлення про Біблію і Талмуд для того, щоб розглядати питання, пов'язані з єврейським правом. При цьому суддя державного суду може бути некомпетентний в необхідній мірі для вирішення питань, що стосуються права інших релігійних громад. Результат в такому випадку буде незадовільний: сторони в подібних ситуаціях повинні довести факт застосування і духу релігійних законів згідно з нормами доказів, які зазвичай застосовуються в іноземному праві.

На основі вищевикладеного, вбачаємо, що Ізраїль не можна назвати в повному розумінні світською державою, оскільки іудейські священнослужителі відіграють в ньому більш значну роль і в країні діє релігійне законодавство. Відмінності між ортодоксальними і нерелігійними євреями завжди були істотними, але сьогодні вони набули в ізраїльському суспільстві небувалої актуальності [1, с. 156]. Однак, при цьому автор визнає, що ізраїльське право в основі своїй не є релігійним правом. Тобто це свідчить, що релігійне право (мова йде тільки про іудейському праві, право інших відомих релігій не зачіпається) повинні бути застосовні в позитивному праві, тобто повинні бути прийняті світським законодавцем, а саме Кнесетом [1, с. 137].

Надаючи перманентний вплив релігійному праву, «світський законодавець» Ізраїлю дотримується, всупереч традиційно-релігійному розумінню, протилежної думки. Так, згідно з позицією ізраїльських юристів, немає жодних підстав для того, щоб світський законодавець не міг, у разі необхідності, скасовувати або змінювати релігійні норми, бо «за відсутності конституції в країні світський законодавець є всемогутнім органом» [12].

Проблеми визначення основних шляхів і форм взаємозв'язку і взаємодії іудейського релігійного права зі сформованим Державою Ізраїль світським правом мають не тільки теоретичне, а й суто практичне значення. Це підтверджує проведений критичний аналіз впливу на суспільні відносини норм світського та релігійного права.

1. Вирішуються проблеми, пов'язані з регулятивної діяльністю держави і релігійних інститутів. За допо-

могою норм, що містяться в традиційних іудейських законах і заповідях, це право опосередковує певну сферу суспільних відносин. Усталеною сферою докладання іудейського права є сімейне право — переважно сімейно-шлюбні відносини, що стосуються укладення шлюбів і здійснення з подальшим оформленням розлучень.

2. Здійснюється підтримка соціальної і національної спільноти євреїв, які проживають в Ізраїлі та інших країнах. Сучасне ізраїльське право прагне до досягнення цієї мети за допомогою яскраво виражених за своєю національною природою законів, як Закон про повернення (1950 р.) і Закон про ізраїльське громадянство (1952 р.) [16, с. 42–43]. Перший з них надає право на імміграцію в Ізраїль тільки євреям. «Кожен єврей має право іммігрувати в цю країну», — зазначено у ст. 1 цього закону.

Другий з них — Закон про ізраїльське громадянство автоматично надає ізраїльське громадянство будь-якому єврею-іммігранту (оле), який прибув в цю країну [7, с. 807].

3. Національно-патріотичне виховання іудеїв в дусі відданості своєму народові та лояльності ізраїльській державі. Як приклад можна навести чинний в країні Закон про державну освіту (1953 р), в якому закріплюється «мета державного утворення», що зводиться насамперед до того, щоб побудувати систему «початкового навчання в країні на основі цінностей єврейської культури», «відданості своїй державі і єврейського народу».

4. Встановлення і підтримка в країні громадського порядку і законності, забезпечення всебічних гарантій прав і свобод громадян, збереження та розвитку традиційних іудейських національних, моральних та інших цінностей тощо. Кожна з цих та подібних загальнозначущих проблем опосередковується і вирішується релігійним та цивільним правом з функціональної точки зору хоча і взаємопов'язано, у взаємодії один з одним і з іншими підсистемами загальної системи ізраїльського права, але в той же час в структурному плані, з точки зору особливостей їх норм, сфер і методів здійснення містяться в них положень [14, с. 47], щодо окремо один від одного.

Наявність загальної мети і завдань, що вирішуються спільними зусиллями представників іудейського релігійного співтовариства і офіційних осіб Ізраїлю за допомогою правових засобів [20, с. 31–33], з одного боку, а також наявність численних протиріч між іудейським правом і світським правом — з іншого, дуже гостро ставлять на порядок денний питання, пов'язані з основними шляхами і формами їх взаємозв'язку і взаємодії. Від того, наскільки швидко і ефективно вони вирішуються, безпосередньо залежить вирішення проблем внутрішньої пов'язаності і узгодженості іудейського права зі світським правом, а разом з тим

проблем підвищення ефективності загальної системи ізраїльського права в цілому.

При розгляді шляхів і форм взаємодії та взаємозв'язку світського і релігійного права ізраїльські автори звертають увагу на дві обставини.

По-перше, на те, що взаємозв'язок і взаємодія двох розглянутих правових підсистем — це не лише виключно юридичний, а й соціально-політичний процес. На думку професора Б. Ліфшітца, його «не можна зрозуміти тільки з точки зору чистого права» [19, с. 507]. Будь-які дискусії з даного питання, зауважує автор, неодмінно дотичні до «проблеми політичного, релігійного та соціального плану». Спроби ж розгляду питань взаємозв'язку і взаємодії іудейського і світського права лише «під кутом зору одних лише юридичних фактів неодмінно призведуть до створення досить спотвореної картини» [19].

По-друге, на те, що це не односторонній, а двосторонній процес. Іудейське релігійне право, як і іудейська релігія в цілому, має в різних формах і різними шляхами значний вплив на ізраїльське світське право. У свою чергу останнє має зворотний вплив на перше, так само як і на іудейську релігію в цілому. Питання при цьому, на думку І. Енгларда [15, с. 186], важливо: а) «як релігійний феномен регулюється за допомогою норм державного права?»; б) в якій мірі і до якої межі «іудейська релігія підтримується за допомогою правових засобів єврейською державою»; в) якою мірою «іудейські релігійні правові традиції впливають на ізраїльську правову систему не тільки і навіть не стільки фактом своєї релігійної значущості, скільки фактом свого існування в якості національної і культурної спадщини» [15, с. 190].

Варто відзначити, що іудейське право впливає на світське право двома шляхами — прямим і непрямим. Однак таке виділення має досить умовний характер, так як в реальній дійсності вони часто змішуються.

Безпосередній вплив іудейського права проявляється в тому, що воно формується поряд зі світськими (сіоністськими) поглядами і доктринами ідеології сучасної правової системи Ізраїлю, релігійно-етичним фундаментом правотворчої, а також правозастосовчої і правоохоронної діяльності державних органів.

Юридична термінологія правової системи Ізраїлю походить з іудейського права, що надає їй особливий зміст, не властивий іншим правовим системам. Перш за все мова йде про її багатозначність. Так, термін «хазак» використовується в іудейському праві щонайменше в чотирьох значеннях: придбання майна, юридичного припущення, використання майна, а також права на майно, щодо якого колишні власники не вимагають повернення. Термін «кіньян» означає купівлю, набуття майна та володіння ним.

У сучасній правовій системі Ізраїлю утвердилися принципи, які не мають аналогів в інших правових системах. Зокрема, мова йде про принцип «не за буквою закону», який застосовується в тих випадках, коли закон суперечить релігійно-моральним установкам, в тому числі критеріям справедливості. Даний принцип, що сформувався ще в талмудичну епоху, застосовується протягом багатьох століть, в тому числі і в сучасній правозастосовчій практиці, зокрема Верховного суду Ізраїлю [15, с. 188].

Безсумнівно, Ізраїль — по суті єврейська держава, що є національним осередком для євреїв, однак влада повинна ставитися однаково до своїх громадян незалежно від їх релігійної приналежності.

Проведений аналіз взаємодії світського і релігійного права в правовій системі Держави Ізраїль свідчить наступне: 1) на сучасному етапі однією з найбільш актуальних проблем в ізраїльському суспільстві і законодавстві є наявність правового вакууму у питанні відокремлення держави від релігійних інститутів; 2) наявність як складової правової системи Держави Ізраїль елементів як світського (континентального права і загального права), так і релігійного права (іудейського, мусульманського) свідчить про дихотомію ізраїльської правової традиції, що в комплексі призводить, керуючись підходом П. Гленна, до прилучення до істин (truth) східній і західній традиції (релігійних, етичних, раціональних, екологічних) [2, с. 107] і може служити ще одним доказом постулату про змішаності правової системи Держави Ізраїль; 3) синхронне функціонування в межах національної правової системи, зокрема в контексті ізраїльської правової системи, двох правопорядків, діаметрально протилежних за своїми вихідним засадам, виступає одночасно фактором як творчого, так і деструктивного характеру [4, с. 252].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Правова система Ізраїлю належить до динамічних, еволюціонуючим правових явищ. У сучасній системі систематично тривають різні процеси змішання і трансформації. Правовий симбіоз як предмет усвідомленого історичного вибору, традиції континентального права і загального права, ідей і постулатів лібералізму і світськості з силою консерватизму та традиційності надають правову систему Ізраїлю унікальний характер в масштабах всієї правової карти світу. Такий симбіоз має як позитивні, так і негативні наслідки, особливо якщо така форма взаємовідносин не засвоюється. Ізраїльська правова система і відповідно Держави Ізраїль базуються на принципах демократизму, лібералізму та мультикультуралізму, який потребує подальшого дослідження.

Література

1. Воробьев В. П. Государство Израиль: правовые основы возникновения и статус личности / В. П. Воробьев. — М.: Нац. обозрение, 2001. — 167 с.
2. Графский В. Г. Законы и обычаи в правовых традициях Запада — России — Востока / В. Г. Графский // Зарубежный опыт и отечественные традиции в российском праве: материалы Всерос. науч.-метод. семинара. — СПб.: б.и., 2004. — С. 103–109.
3. Гутман Э. Религия в израильской политике: объединяющий и разделяющий фактор / Э. Гутман // Политическая система Израиля / под ред. М. Лисака, Э. Гутмана. Тель-Авив: б.и., 1976. — С. 357–410.
4. Даниелян А. С. Взаимодействие светского и религиозного права в контексте правовой системы Государства Израиль / А. С. Даниелян // Проблемы эффективности права в современной России: материалы Междунар. науч.-практ. конф.: в 2 т. — Краснодар: Кубанский гос. ун-т, 2016. — Т. 1. — С. 244–252.
5. Даниелян А. С. Роль религиозного права в контексте правовой системы Израиля / А. С. Даниелян // Право и государство: культурологическое измерение: Междунар. науч.-практ. конф. — СПб.: СПбГУП, 2016. — С. 19–23.
6. Задворянский, Е. Э. Роль Верховного суда Израиля в конституционно-правовом регулировании религиозных отношений, свободы вероисповедания и совести в контексте решения задач по обеспечению мира и безопасности / Е. Э. Задворянский // Наука и образование: хозяйство и экономика; предпринимательство; право и управление. — 2011. — № 11 (17). — С. 110–117.
7. Конституционное право зарубежных стран: учеб. для вузов / под общ. ред. М. В. Баглая, Ю. И. Лейбо, Л. М. Энтина. — М.: Норма, 2004. — 832 с.
8. CA 506/88 Shefer v State of Israel (1993) [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://elyon1.court.gov.il/files_eng/88/060/005/z01/88005060.z01.pdf
9. CA 6821/93 Bank Mizrahi v. Migdal Cooperative Village (1995) [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://elyon1.court.gov.il/files_eng/93/210/068/z01/93068210.z01.pdf
10. Шелеф Л. Еврейское право и израильское правосудие / Л. Шелеф // Вести. — 2003. — 10 июля. — С. 4–5.
11. Элон М. Еврейское право: перевод с иврита / М. Элон; под общ. ред. Ю. И. Козлихина; науч. ред. М. Левинов, И. Менделевич; пер. А. Белова. — СПб.: Юрид. центр Пресс, 2002. — 611 с.
12. Balaban v. Balaban (1960). 14 P. D. 291 [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://elyon1.court.gov.il/eng/home/index.html>
13. Civil and Political Rights, Human Rights Council Consideration of Initial Report of Israel, U. N. Doc. CCPR/C/81/Add.13.9 April 1998.
14. Falk L. Jewish Law / L. Falk // An Introduction to the Legal Systems / eds. by M. Derrett, J. Duncan. — New York: Frederick A. Praeger, 1968. — 203 p.
15. Englard I. Law and Religion in Israel / I. Englard // The American Journal of Comparative Law. — 1987. — Vol. 15, № 1. — P. 185–208.
16. Kretzmer D. Constitutional Law / D. Kretzmer // Introduction to the Law of Israel / ed. by A. Shapira, K. Dewitt-Arar. — The Hague: Kluwer Law International, 1995. — P. 39–58.
17. Lerner N. Religious Liberty in the State of Israel / N. Lerner // Emory International Law Review. — 2007. — 21. — P. 239–276.
18. Lerner, N. Religion and the Secular State in Israel / N. Lerner // Religion and the Secular State. The XVIII the International Congress of Comparative Law / ed. by J. Martinez-Torron, C. W. Durham Jr. — Washington, 2010. — P. 421–430.
19. Lifshitz B. Israeli Law and Jewish Law — Interaction and Independence / B. Lifshitz // Israel Law — Forty Years. — 1990. — Vol. 24, № 3–4. — P. 507–524.
20. Yadin, U. Israel / U. Yadin // National Reports / ed. by V. Knapp. — Paris, 1972. — Vol. I, ch. 1. — 124 p.

References

1. Vorobj'ev V. P. Ghosudarstvo Yzraylj: pravovye osnovy voznyknovenyja y status lychnosty / V. P. Vorobj'ev. — М.: Nac. obozrenye, 2001. — 167 s.
2. Ghrafskiy V. Gh. Zakony y obychay v pravovykh tradycyakh Zapada — Rossyy — Vostoka / V. Gh. Ghrafskiy // Zarubezhnyj opyt y otechestvennyye tradycyy v rossyjskom prave: materyaly Vseros. nauch.-metod. semynara. — SPb.: b.y., 2004. — S. 103–109.
3. Ghutman Э. Relyghyja v yzrayljskoj polytyke: ob'edynajushhyj y razdelajushhyj faktor / Э. Ghutman // Polytycheskaja sistema Yzraylja / pod red. M. Lysaka, Э. Ghutmana. Telj-Avyv: b.y., 1976. — S. 357–410.

4. Danyeljan A. S. Vzaymodejstvye svetskogho y relyghyoznogho prava v kontekste pravovoj systemy Ghosudarstva Yzraylj / A. S. Danyeljan // Проблемы эффективности права в современной России: материалы Mezhdunar. nauch.-prakt. konf.: v 2 t. — Krasnodar: Kubanskyj ghos. un-t, 2016. — T. 1. — S. 244–252.
5. Danyeljan A. S. Rolj relyghyoznogho prava v kontekste pravovoj systemy Yzraylja / A. S. Danyeljan // Pravo y ghosudarstvo: kuljturologhycheskoe yzmerenye: Mezhdunar. nauch.-prakt. konf. — SPb.: SPbGhUP, 2016. — S. 19–23.
6. Zadvorjanskyj, E. Ə. Rolj Verkhovnogho suda Yzraylja v konstytucyonno-pravovom reghulyrovanny relyghyoznykh otnoshenij, svobody veroyspovedanyja y sovesty v kontekste reshenyja zadach po obespecheniju myra y bezopasnosti / E. Ə. Zadvorjanskyj // Nauka y obrazovanye: khozjajstvo y ekonomyka; predprynimatel'jstvo; pravo y upravlenye. — 2011. — # 11 (17). — S. 110–117.
7. Konstytucyonnoe pravo zarubezhnykh stran: ucheb. dlja vuzov / pod obshh. red. M. V. Baghlaja, Ju. Y. Lejbo, L. M. Əntyna. — M.: Norma, 2004. — 832 s.
8. SA 506/88 Shefer v State of Israel (1993) [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu: http://elyon1.sourt.gov.il/files_eng/88/060/005/z01/88005060.z01.pdf
9. SA 6821/93 Bank Mizrahi v. Migdal Sooperative Village (1995) [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu: http://elyon1.sourt.gov.il/files_eng/93/210/068/z01/93068210.z01.pdf
10. Shelef L. Evrejskoe pravo y yzrayljskoe pravosudye / L. Shelef // Vesty. — 2003. — 10 yjulja. — S. 4–5.
11. Əlon M. Evrejskoe pravo: perevod s yvryta / M. Əlon; pod obshh. red. Ju. Y. Kozlykhyna; nauch. red. M. Levynov, Y. Mendelevyeh; per. A. Belova. — SPb.: Juryd. centr Press, 2002. — 611 s.
12. Balaban v. Balaban (1960). 14 P. D. 291 [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu: <http://elyon1.sourt.gov.il/eng/home/indekh.html>
13. Sivil and Politisal Rights, Human Rights Sounsil Sonsideration of Initial Report of Israel, U. N. Dos. SSPR/S/81/Add.13.9 April 1998.
14. Falk L. J'ewish Law / L. Falk // An Introdustion to the Legal Systems / eds. by M. Derrett, J. Dunsan. — New York: Frederisk A. Praeger, 1968. — 203 p.
15. Englard I. Law and Religion in Israel / I. Englard // The Amerisan Journal of Somparative Law. — 1987. — Vol. 15, # 1. — P. 185–208.
16. Kretzmer D. Sonstitutional Law / D. Kretzmer // Introdustion to the Law of Israel / ed. by A. Shapira, K. De-witt-Arar. — The Hague: Kluwer Law International, 1995. — P. 39–58.
17. Lerner N. Religious Liberty in the State of Israel / N. Lerner // Emory International Law Review. — 2007. — 21. — P. 239–276.
18. Lerner, N. Religion and the Sesular State in Israel / N. Lerner // Religion and the Sesular State. The KhVIII the International Songress of Somparative Law / ed. by. J. Martinez-Torron, S. W. Durham Jr. — Washington, 2010. — P. 421–430.
19. Lifshitz V. Israeli Law and J'ewish Law — Interastion and Independense / V. Lifshitz // Israel Law — Forty Years. — 1990. — Vol. 24, # 3–4. — P. 507–524.
20. Yadin, U. Israel / U. Yadin // National Reports / ed. by V. Knapp. — Paris, 1972. — Vol. I, sh. 1. — 124 p.

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».
Серія: «Юридичні науки»

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА».
Серия: «Юридические науки»

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL «INTERNAUKA».
Series: «Juridical sciences»

№ 5(5)

Головний редактор — *Омельчук В.А.*

Київ 2017

Видано у авторській редакції

Адреса редакції: Україна, м.Київ, вул. Ломоносова, буд. 18
Контактний телефон: +38(044) 222 58 89
Контактний телефон: +38(067) 401 84 35
E-mail: editor@inter-nauka.com

Підписано у друк 10.01.2018. Формат 60×84/8
Папір офсетний. Гарнітура PetersburgC. Друк офсетний.
Умовно-друкованих аркушів 4,88. Тираж 100. Заказ № 220.
Ціна договірна. Надруковано з готового оригінал-макета.

Надруковано у видавництві
ТОВ «Центр учбової літератури»
вул. Лаврська, 20 м. Київ

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції ДК № 2458 від 30.03.2006 р.